

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Kulawiaková

Kognitivní souvislosti mezi oravským dialektem a lidovými písněmi a jejich význam pro lokální identitu v rámci polského jazykového společenství

Kognitywne powiązania gwary orawskiej i pieśni ludowych oraz ich znaczenie dla lokalnej tożsamości w ramach społeczności polskojęzycznej

Cognitive links between Orava's dialect and folk songs and their significance for a local identity within Polish language association

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Michala Benešová, Ph.D.

*Věnováno mým prarodičům.
To oni ve mně probudili lásku k Oravě, bez které by tato práce nemohla vzniknout.*

Poděkování

Ráda bych tímto velice poděkovala Mgr. Michale Benešové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady, ochotu a neposledně za její trpělivost.

Velké díky patří Dr. phil. Tomáši Pavlíčkovi, Ph.D. za užitečné rady a podněty. Také děkuji za jeho čas při konzultacích historické problematiky.

Děkuji také dr. Wojciechovi Hofmaňskému za jeho cenné připomínky v oblasti polské fonetiky.

Díky patří mé nejdražší kamarádce Štěpánce Plzákové nejen za její píli při anglickém překladu anotace, ale také za její trpělivost, kterou se mnou během vzniku této práce měla.

Rovněž nemohu opomenout Masarykův ústav a Archiv AV ČR, který mi zprostředkoval přístup k osobnímu fondu Václava Vážného a k drahocennému exempláři sborníku oravských písní, jež je primárním zdrojem práce.

A v neposlední řadě děkuji celé mé rodině a mým nejbližším za jejich podporu a velkou dávku motivace.

Děkuji.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 8. 2020

.....
Barbora Kulawiaková

Abstrakt

Užívání jazyka je jednou z kognitivních aktivit lidské mysli. Polská i česká kognitivní lingvistika dosud věnovala pozornost jazykovému obrazu světa na úrovni národních jazyků, ale role dialektů a jejich užívání v každodenních i svátečních situacích zůstávala spíše na okraji. Přitom právě oblast kultury umožňuje sledovat důvody střídání jazykových kódů.

Jedním z důležitých médií, v nichž se kloubí jazyk/dialekt, kultura a kognitivní myšlení je hudba, resp. zpěv tradičních lidových písní.

Bakalářská práce porovnává okolnosti, důvody a způsoby etnografického zachycení dialektu oravských lidových písní v meziválečné době 20. století a zkoumá, nakolik šlo o etnografický sběr nářečních reliktních, o nichž se soudilo, že zaniknou. Do jaké míry mohl dialekt poukazovat na výjimečnost mikroregionu v tenzi s nutným budováním celostátní polské identity a jednotného jazykového společenství, a to zejména v meziválečném období? Dále se práce zaměřuje na odraz prožívání konkrétních emocí a hodnot oravského lidu. Poukazuje na to, jak je identita Oravanů formulována v písních. A neposledně jde o otázku, proč právě v lidových písních zůstávají dialekty živé a intenzivně používané, navzdory všem předpovědím o jejich vymizení v moderní době.

Cílem práce je tedy zjistit, zda právě kognitivní propojení dialektu a hudby nepředstavuje výjimečně homogenní prvek lokální identity a jazykového obrazu světa. Průzkum by mohl pomoci přispět k diskusi, jestli uživatel sám preferuje spisovnou polštinu nad dialektem, anebo zda je to kultura, která ho v některých životních situacích navádí ke střídání jazykových kódů mezi dialektem a spisovným jazykem.

Klíčová slova

Orava; lidové písně; oravské nářečí; etnolingvistika; polská kognitivní lingvistika; jazykový obraz světa; lokální identita

Abstrakt

Posługiwanie się językiem jest jedną z kognitywnych aktywności człowieka. Polska i czeska lingwistyka kognitywna zwracała dotychczas uwagę na kwestię językowego obrazu świata na poziomie języków narodowych, ale rola dialektów (gwar) i ich zastosowania w sytuacjach codziennych czy odświętnych pozostawała na marginesie zainteresowań. Jednocześnie właśnie obszar kultury umożliwia śledzenie symptomów przełączania kodów językowych.

Jednym z ważniejszych mediów, w których koncentruje się język/dialekt, kultura oraz procesy kognitywne, jest muzyka – śpiew tradycyjnych pieśni ludowych.

Praca licencjacka analizuje okoliczności, przyczyny i sposoby etnograficznego uchwycenia gwar orawskich pieśni w dwudziestoleciu międzywojennym, a także bada, w jakim stopniu był to etnograficzny zbiór zabytków gwary, o których sądzono, że zanikną. Stara się także wyjaśnić, na ile gwara mogła ukazywać wyjątkowość mikroregionu wobec konieczności budowania polskiej tożsamości narodowej i jednolitej wspólnoty językowej (zwłaszcza w dwudziestoleciu międzywojennym). Ponadto praca poświęcona jest kwestii refleksji nad doświadczaniem konkretnych emocji oraz wartości Orawian. Wskazuje, jak tożsamość orawska jest formułowana w pieśniach. I wreszcie mierzy się z pytaniem, dlaczego właśnie w pieśniach ludowych dialekty pozostają żywe i intensywnie używane, mimo ich oczekiwanego współcześnie zaniku.

Celem pracy jest zweryfikowanie tego, czy kognitywne połączenie gwary i muzyki nie stanowi wyjątkowo homogenicznego elementu lokalnej tożsamości i językowego obrazu świata. Badanie mogłoby stanowić ważny głos w dyskusji dotyczącej preferowania przez samych użytkowników standardowej polszczyzny względem dialektu lub uznania, że jest to kultura, która w niektórych sytuacjach życiowych prowadzi przełączania kodów językowych między dialektem a językiem standardowym.

Słowa kluczowe

Orawa; pieśni ludowe; gwara orawska; etnolingwistyka; polska lingwistyka kognitywna; językowy obraz świata; tożsamość regionalna

Abstract

The usage of a language is one of cognitive activities of a human's mind. Both Polish and Czech cognitive linguistics have paid attention to a language view of the world on the level of national languages so far, but the role of dialects and their everyday and even their extraordinary usage has been left without a notice. Even though it is the very cultural field which enables following the reasons for changing language codes.

One of very important media, where we can find the mixture of a language/ a dialect, culture and cognitive thinking is music, or more precisely traditional folk songs singing.

This bachelor thesis is comparing the circumstances, reasons and ways of ethnographical capturing of the dialect of Orava's folk songs during the inter-war time in the 20th century. It is also looking into the problem, to what extent it was a case of ethnographic collection of dialectical relics about which they had thought that they would vanish. To what extent the dialect could have pointed out the exceptionality of a microregion in a pressure with a necessary creating of an identity of the whole Polish nation and also of an united language association especially during the inter-war time in the 20th century? Furthermore this thesis is focusing on a reflection of using certain emotions and values of Orava's people. It is highlighting the identity of Orava's people in the songs. And the last but not least question is why is it in the folk songs where the dialects are surviving and moreover intensively used in spite of all predictions about their vanishing in the modern times.

The goal of this bachelor thesis is to find out whether the cognitive interconnection of a dialect and music doesn't present a homogeneous component of a local identity and a language view of the world. The research could help to a discussion whether the user prefers formal Polish to a dialect, or whether it is the culture, which leads him to a change of language codes between a dialect and formal Polish in some life situations.

Keywords

Orava; Orava's dialect; folk songs; ethnolinguistics; polish cognitive linguistics; linguistic picture of the world; local identity

Obsah

Úvod	8
1. Vstupní vymezení oravského nářečí na pozadí polské dialektologie	11
1.1. Vymezení polské dialektologie	11
1.1. Specifika oravského nářečí.....	16
2. Uplatnění polské kognitivní lingvistiky a jazykový obraz světa Oravy	19
2.1. Úvod do kognitivní lingvistiky	19
2.2. Jazykový obraz světa v nářečích a jeho uplatnění při interpretaci oravských písní.....	22
3. Výzkum nářečí a etnografický sběr lidových písní jako nástroj pro vymezení hranic meziválečného Polska	25
4. Kulturní analýza zobrazení lokální identity Oravanů v lidových písních.....	31
4.1. Zobrazení barev v oravských písních.....	31
4.1.1. Zelená.....	32
4.1.2. Šedá.....	33
4.1.3. Červená.....	35
4.1.4. Černá	35
4.2. Zobrazení Oravy v písňových textech	36
4.3. Obraz oravského lidu a popis jeho mentality	39
4.4. Zachycení mezilidských vztahů	42
5. Specifika oravských lidových písní a důvody jejich aktuálnosti	45
5.1. Specifika sborníků <i>Pieśni Orawskie</i> a <i>Pieśni z Orawy</i>	46
5.2. Dělení písní dle sborníku <i>Pieśni z Orawy</i>	48
5.3. Aktuálnost oravských lidových písní a nářečí v nich.....	49
Závěr	52
Seznam pramenů a literatury	55

Úvod

Bakalářská práce pod názvem *Kognitivní souvislosti mezi oravským dialektem a lidovými písněmi a jejich význam pro lokální identitu v rámci polského jazykového společenství* má za cíl vymezit oravské lidové písně v kontextu etnografickém, historickém a lingvistickém.

Zpěv tradičních lidových písní je jedním z důležitých médií, v němž se kloubí dialekt, kultura a kognitivní myšlení. Cílem práce je zjistit, jaké jsou kognitivní souvislosti mezi dialektem a hudbou. Za tímto účelem je zformulována hypotéza o významu lidových písní pro jazykový obraz světa a rovněž otázka, zda právě nářeční písně nepředstavují výjimečný homogenní prvek lokální identity. Zatímco samotný výzkum lokální identity by byl spíše předmětem historické práce a sběr oravských písní etnografickou studií nářečních reliktnů, předkládaná práce usiluje o kulturní analýzu tradičních oravských písní i v jejich aktuální podobě a živosti.

Bakalářská práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol, které se dále dělí na případné podkapitoly. Jelikož je důležité nejdříve samotný region a dialekt vymezit, věnuje se první kapitola s názvem *Vstupní vymezení oravského nářečí na pozadí polské dialektologie* obecnému definování oravského dialektu v rámci jazykové a kulturní pestrosti polských dialektů. Klade si za cíl přiblížit čtenáři, jaká jsou specifika tohoto nářečí a jaké má postavení mezi ostatními horalskými dialekty. Protože má dialektologie v Polsku silnou tradici a tématu této práce se přímo netýká, jsou zde ostatní polská nářečí vymezena pouze stručně. Primárním zdrojem této kapitoly je *Słownik gwary orawskiej* Józefa Kaše, *Polskie dialekty Orawy* Mieczysława Karaše a dále *Zarys dialektologii polskiej* od Stanisława Urbańczyka a *Dialekty polskie* Karola Dejny.

Druhá kapitola nese název *Uplatnění polské kognitivní lingvistiky a jazykový obraz světa Oravy*. Jazyk je od začátku propojen s člověkem a světem. Ovlivňuje naše vidění světa, a proto jazykový obraz světa úzce souvisí s kulturou, kterou jazyk kodifikuje a verifikuje. Zároveň je kultura složkou jazykového systému, promítá se do symbolů a je obsažena ve způsobu užívání jazyka. Za poslední dvě desetiletí se mnoho vědců v Polsku zabývalo výzkumem polského jazyka jakožto obrazu světa a jeho provázaností s kulturou. Avšak zatím se polská kognitivní lingvistika málo věnovala výzkumu specifického vidění světa v nářečích. Tato část bakalářské práce se zaměřuje na metodologické možnosti kulturní analýzy, kterou lze uplatnit při interpretaci hudby a písňových textů, pocházejících z lokálně

vymezeného nářečí. Klade si otázky, čím jsou písně a hudba tak specifické, že se v nich zobrazuje daný svět. Primární literaturou této kapitoly jsou práce Anny Wierzbické, Ireny Vaňkové a neposledně Jerzyho Bartmińskiego.

Další část práce *Výzkum nářečí a etnografický sběr lidových písní jako nástroj pro vymezení hranic meziválečného Polska* se věnuje důvodům, okolnostem a způsobům etnografického a dialektologického výzkumu oravských lidových písní v meziválečném období 20. století. Zkoumá vymezení hranic Druhé republiky v kontrastu k regionu Oravy, zaměřuje se na tehdejší vztah Československa a Polska ke spornému území Oravy, a také na to, jakou roli v této otázce sehráli čeští a slovenští odborníci na vlastivědu Československa a jakou vědci polští. Také je v této kapitole vyjasněno, jestli sběr oravských lidových písní, který probíhal právě v meziválečném období, měl za cíl přispět k vymezení a akceptování státních hranic a jaký byl jejich přínos, nakolik šlo o sběr nářečních relikvů, který měl objektivně vědecky odůvodnit příslušnost regionu k polskému státu a nakolik by se dalo mluvit o strategii lokálních patriotů zaznamenat vlastní, svébytnou kulturu, a tím se vymezit vůči „vědecké polonizaci“ a konstruování jednotného jazykového společenství. Primárními bibliografickými zdroji této kapitoly jsou monografie Marka Kazimierza Kamińskiego *Konflikt Polsko-czeski 1918–1921*, Andreje Bielovodského *Severné hranice Slovenska*, dobová příručka Waleryho Goetela z roku 1939 *Spisz, Orawa i ziemia Czadecka* nebo dialektologické studie slovenských nářečí českého jazykovědce Václava Vážného, který na Slovensku prováděl výzkum a následně své výsledky publikoval ve *Sborníku Matice slovenskej*.

Čtvrtá kapitola má za cíl etnolingvistickým rozbořem ukázat odraz prožívání emocí, hodnot a zvyků oravského lidu v písních. Zobrazuje, jak se v lidových písních odráží identita Oravanů, jak jsou v nich popsány mezilidské vztahy, emoce, vazby s přírodou, čas lidského života, nebo také jestli se v písních objevují křesťanské motivy. Tato kapitola nese název *Kulturní analýza zobrazení lokální identity Oravanů v lidových písních* a vychází z analýzy samotných sborníků *Pieśni orawskie* od Emila Miky a *Pieśni z Orawy* od autorů Józefa Kaše a Bożeny Lewandowské.

Poslední kapitola s názvem *Specifika oravských lidových písní a důvody jejich aktuálnosti* poukazuje na to, proč právě v lidových písních zůstávají dialekty živé, při jakých příležitostech se písně nejčastěji zpívaly a kde se s nimi můžeme setkat dnes. Rovněž čtenáři

představuje specifika sborníku Emila Miky ze třicátých let 20. století a sborníku Józefa Kaše a Boženy Lewandowské, jejichž sběr probíhal v letech sedmdesátých.

Hlavní zdroje bakalářské práce tvoří dva sborníky oravských lidových písní, *Pieśni z Orawy* od autorů Józefa Kaše a Boženy Lewandowské z roku 2007 a sborník Emila Miky *Pieśni orawskie* z roku 1957, jež je druhým vydáním sborníku z roku 1934, a dále samotný slovník oravského nářečí *Słownik gwary orawskiej* z roku 2011, jehož autorem je Józef Kaś.

Tradiční metody kognitivní lingvistiky jsou v práci uplatňovány na nářečním materiálu a jsou kombinovány s literární analýzou a kulturně-historickými postupy. Etnolingvistický přístup jsem zvolila proto, že vhodně kombinuje pohled na vztah jazyka, v tomto případě na nářečí, a kultury. Jazyk i kultura se totiž rovnoměrně podílí na utváření lokální identity.

Zvolené téma vychází z autorčiny bezprostřední znalosti oravského nářečí a jejího zájmu o oravský region, dialekt, kulturu, hudbu a neposledně o samotný lid této oblasti. Motivace autorky je dána také tím, že část její rodiny z polské Oravy pochází.

1. Vstupní vymezení oravského nářečí na pozadí polské dialektologie

„Gwara to jest język najintymniejszych
relacji ludzkich, czyli domu.“ (Jan Miodek)¹

Ačkoliv tato práce není přímo dialektologická, sluší se ve vstupní kapitole zasvětit čtenáře do oravského nářečí z pohledu obecné dialektologie, stručně nastínit polské dialekty a popsat, jaké v nich má postavení právě oravské nářečí, a to i z historického hlediska. Jak naznačuje citát jednoho z nejvýznamnějších polonistů prof. Miodka, výzkum nářečí se jeví jako slibná cesta pro analýzu oravské duchovní kultury v textech lidových písní.

1.1. Vymezení polské dialektologie

Na teritoriu dnešního Polska povstalo díky historickým migračním přesunům praslovanského obyvatelstva pět izolovaných kmenů – Pomořané (na Pomoří), Mazovčané (na Mazovsku), Polané (ve Velkopolsku), Vislané (v Malopolsku) a Slezané (ve Slezsku) – které se staly centrem vzniku rozdílných kulturních a nářečních znaků. To mělo za následek, že kmeny nemluvily zcela jednotným jazykem, avšak jejich dialekty byly bezpochyby méně odlišné, než jsou na tomto území dnes. Během 10. století došlo ke sjednocení těchto kmenů v Piastovský stát, přesto se tyto regionální odlišnosti tradičně udržely a naopak byly ještě prohlubovány administračními, fyziografickými a kulturními činiteli. Z toho lze odvodit, že míra podobnosti mezi dialekty byla právě tak blízká, aby vystačila na komunikační dorozumění mezi kmeny, a zároveň ponechávala každému regionu dostatečnou svébytnost.²

Historie polské dialektologie je velice bohatá a měla vliv nejen na polskou lingvistiku, ale i na výzkumy obecně slovanských jazyků a dialektů.³ Mezi lety 1900–1911 vycházel první dialektologický slovník, který rozlišoval veškeré polské dialekty. Jedná se o šestidílný slovník Jana Karłowicze *Słownik gwar polskich*, který je navzdory mnoha nedostatkům dodnes považován za bohatý zdroj informací o slovní zásobě polských

¹ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=wprowadzenie&l2=wprowadzenie-wstep> [16. 7. 2020]. Jedná se o profesionálně koordinovaný internetový portál, který uveřejňuje příspěvky akademických dialektologů. Zde také odkazy na nářeční atlasy, slovníky a další literaturu.

² DEJNA, Karol: *Dialekty polskie*. Wrocław 1973, s. 235.

³ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=podstawy-dialektologii&l2=historia-i-dorobek-mwr> [16. 7. 2020].

dialektů. Přesto je za řádného zakladatele polské dialektologie považován prof. Kazimierz Nitsch, který jako první rozdělil polská nářečí do syntetických skupin, a to v díle *Mowa ludu polskiego*, z roku 1911. Následně v roce 1915 vyšla přepracovaná verze tohoto díla pod názvem *Dialekty języka polskiego*. Nitscheho předchůdcem a mimo jiné i jeho učitelem, který se již v druhé polovině 19. století snažil popsat dialekty především menších území a jednotlivých vsí Polska, byl Lucjan Malinowski, profesor na Jagelonské univerzitě v Krakově. Ten se ale zaměřoval hlavně na oblasti těšínského Slezska a Spiše. Jemu vděčíme za nejstarší studie týkající se slezských dialektů, na kterých pracoval v sedmdesátých letech 19. století. A právě Kazimierz Nitsch byl mezi studenty, kteří s Malinowským pracovali na výzkumech po Slezsku. Nitsch popsal nejdříve celé provincie (např. právě zmiňované Slezsko), a následně na základě početných cest publikoval práci o veškerých polských nářečích v již zmíněné publikaci *Dialekty języka polskiego*. „Późniejsze prace takich uczonych, jak Mieczysław Małcki, Adam Tomaszewski, Zdzisław Stieber, Władysław Kuraszkiewicz, Witold Doroszewski, Halina Świdorska-Koneczna, Henryk Friedrich, Stanisław Bąk, wniosły wprawdzie wiele nowego i cennego materiału, drobnych uzupełnień i poprawek, ale zasadniczo nie zmieniły obrazu nakreślonego przez Nitscha.“⁴ Nitsch vchoval mnoho dialektologů a založil speciální, krakovskou dialektologickou školu. Důležitou roli ve výzkumu nářečí sehrála i skupina dialektologů kolem Witolda Doroszewského, kteří patřili do varšavské dialektologické školy.⁵ Po druhé světové válce se dialektologii začaly věnovat už veškeré polské univerzity, vznikají početné monografie jednotlivých nářečí, různé dialektologické slovníky, nahrávky, atlasy, mezi nimi např. monografie Stanisława Urbańczyka *Zarys dialektologii polskiej* z roku 1955, nebo monografie Karola Dejny *Dialekty polskie*, která vyšla v roce 1973. V současné době jsou k dispozici už obecně polské slovníky (např. *Atlas gwar polskich* Karola Dejny), regionální atlasy (např. desetidílný *Atlas gwar mazowieckich* pod redakcí Haliny Horodyska-Gadkowské, Aliny Strzyżewska-Zarembové a Anny Kowalské) nebo atlasy menších nářečních regionů, mezi něž patří např. právě *Słownik gwary orawskiej* od Józefa Kašie. Mimo jiné byly v posledních dvaceti letech dokončeny výzkumy polských dialektů za hranicemi.⁶ Rovněž velký vliv měl na polskou dialektologii prof. Zenon Sobierajski, autor řady nejen dialektologických publikací a tvůrce poznaňské dialektologické školy, který ještě

⁴ URBAŃCZYK, Stanisław: *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa 1972, s. 14.

⁵ URBAŃCZYK (1972), s. 13–14.

⁶ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=podstawy-dialektologii&l2=historia-i-dorobek-mwr> [20. 7. 2020].

v době převažujícího strukturálního přístupu k jazyku přišel s požadavkem výzkumu spojitosti mezi etnografií a jazykem (např. práce *Dialekty polskie i folklor różnych regionów*, 1991).⁷ Ve svém výzkumu uplatňoval tedy metodologický přístup etnolingvistiky, který dále představuji v této práci.

Aktuální situace nářečí je těsně svázaná s historií společnosti, ať už ze socio-kulturního, ekonomického či civilizačního a migračního hlediska. Velký vliv má na to rovněž fyzická geografie, která proces vývoje a případného zániku dialektů buď ulehčuje, nebo naopak zpomaluje. Je logické, že v horských či zalesněných oblastech, kam je složitější přístup nebo se uplatňuje přísná ochrana životního prostředí (národní parky), tam se nářečí udrží lépe, než například v urbánních oblastech. „Wykład dialektologii staje się w następstwie zaniku gwar częścią wykładu gramatyki historycznej. Stopniowo przestaje być informacją o tym, co jest, stając się wykładem o tym, co i jak było. Daje on obraz gwar z pierwszej ćwierci XX wieku; ale przedstawione w niej zjawiska będą jeszcze trwać w reliktach przez 1-2 generacje, a nawyki z dzieciństwa wyniesione będą w jakiś sposób wpływać na rozwój języka ogólnego.“⁸ K tomuto fenoménu se vrátím níže v otázce, jakou roli hrají právě lidové písně v reprodukci oravského nářečí. Kvůli pohnuté historii Polska v moderní době není rozdělení různých oblastí do dialektologických skupin úplně jasné. Do získání nezávislosti po první světové válce neměly polské země jasné etnografické hranice a ani po roce 1918 nebyly jazykové hranice zřetelné. Na východě se polské etnikum na značném území sžívalo a potýkalo s ukrajinskou a běloruskou populací, naopak na severu, západě a jihu část polského etnika zůstala za nově vytyčenými hranicemi. Nelze opomenout ani každodenní kontakt s němčinou a jidiš. Na hraniční linii s tehdejšími Sovětským svazem nakonec došlo k výměně obyvatel na úseku, kde byly odchylky zásadní, jednalo se o území východních Karpat, které sahalo až pod Szczewnicu a obývalo ho ukrajinské etnikum Lemků, na oplátku Polsko získalo polské obyvatelstvo, které se ocitlo na území původní Ukrajiny a Běloruska. Na území Slezska se polská jazyková hranice táhla až daleko na západ od státních hranic. V té době se při vytyčování hranic objevila na území tehdejšího Československa i další místa s polským obyvatelstvem, jednalo se o Těšínské Slezsko (Zaolží), oblast Čadci, Spiš a právě o Oravu.⁹

⁷ ZAGÓRSKI, Zygmunt: *Profesor Zenon Sobierajski 9 VI 1917 – 11 IV 2007*. In: *Slavia Occidentalis*. 2008, t. 65, s. 7–10.

⁸ URBAŃCZYK (1972), s. 12.

⁹ JELÍNEK, Petr: *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918 – 1924*. Opava 2009, s. 10–14, 22–25.

Před druhou světovou válkou hrála nářečí v každodenním životě *chłopů*¹⁰ významnou roli, jednalo se především o hlavní prostředek komunikace a tvořila kulturní osobitost regionu. Od devadesátých let se však obecná polština stala jazykem prestiže, a to se odrazilo i v oblastech venkovské společnosti. Avšak jsou regiony, kde je společnost na své nářečí hrdá, nářečí a kultura regionu je zde vysoce ceněná. „Wiąże się to na ogół z lepszym zachowaniem gwary, z różnymi działaniami promującymi odmiany gwarowe.“¹¹ Týká se to hlavně Slezska, kde uživatelé *dialektu śląskiego* mluví o tomto dialektu dokonce jako o svébytném jazyku. Stejně tak se to týká právě regionu na jihu Malopolska – Podhalí, Spiše a Oravy.¹²

Rozdělení polských nářečí se podle různých dialektologů liší a přirozeně se měnilo i s časem. Prvním ale, kdo sloučil polská nářečí do skupin, byl výše zmiňovaný Kazimierz Nitsch. Členění polských dialektů se v jeho pracích sice částečně liší, avšak na jeho klasifikacích jsou založeny klasifikace i pozdějších dialektologů, jako např. Stanisława Urbańczyka. Nitsch ve svém díle *Dialekty języka polskiego* z roku 1915 rozdělil Polsko na čtyři velké dialektologické oblasti – I. Velkopolsko, II. Pomoří (nekašubské), III. Slezsko s Malopolskem a se zemí Sieradzkou a Łęczyckou, a IV. Mazovsko. Následně vydělil Slezsko od Malopolska. V jeho pozdější práci *Wybory polskich tekstów gwarowych* rozdělil polské dialekty do šesti skupin, které se následně dělily do menších nářečních celků. Dialekty se členily takto: I. Slezsko, II. Velkopolsko, III. Malopolsko, IV. Mazovsko, V. Smíšené dialekty mazovsko-chełmińské a VI. Kašuby. Momentálně je podle Evropské charty regionálních či menšinových jazyků od roku 2009 kašubský dialekt právně uznáván za regionální jazyk, a tak je polština rozdělena na čtyři základní dialekty – dialekt *malopolský*, *velkopolský*, *mazovský*, *slezský* – a po roce 1945 povstaly na území Ziem Odzyskanych *nové smíšené dialekty*.¹³ Následné rozdíly v prezentování dialektů různými vědci jsou viditelné až ve vnitřním dělení těchto dialektů na menší nářeční oblasti. V současné době se nejčastěji odkazuje na dělení polských dialektů podle *Encyklopedie języka polskiego* (EJP).¹⁴

¹⁰ Tradiční pojmenování vesnického rolníka.

¹¹ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=podstawy-dialektologii&l2=swiadomosc-jezykowa> [20. 7. 2020].

¹² URBAŃCZYK, Stanisław (red.): *Encyklopedie języka polskiego*. Ossolineum 1991.

¹³ URBAŃCZYK (1972), s. 72.

¹⁴ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=ugrupowania-dialektow> [20. 7. 2020].

Pro vytyčení hranic těchto nářečních oblastí se aplikuje několik kritérií. Obvykle za nedůležitější je považovaná výslovnost a dále flexe. Foneticko-gramatické rysy jsou nejlepším ukazatelem svébytnosti dialektů. Dalším, ukazatelem je lexikální vrstva, a ačkoliv se jedná o nejvíce otevřené a proměnné kritérium, je dialektology považováno za nevhodné v rámci jazykového dělení. Základním kritériem pro rozdělení dialektických hranic jsou dva výrazné fonetické rysy, a to *mazurzenie* (mazuření) a *fonetyka międzywyrazowa* (progressivní a regresivní asimilace znělosti). Mazuření je rys, kdy se alveolární souhlásky (spółgłoski *dziaśłowe*) *sz, ż, cz, dż* vyslovují jako *s, z, c, dz* („*czepek*” jako „*cepek*”, „*koszyk*“ jako „*kosyk*“, „*życie*” jako „*zycie*“). Mazuření rozděluje Polsko od jihozápadu přes severovýchod (od Ostrowa Wielkopolského po Olsztyn). Fonetika *międzywyrazowa* se dělí na *udźwięczniającą* (*[jag mogę]* = *jak mogę*; *[łoz matki]* = *los matki*) a *nieudźwięczniającą* (*jak mogę*; *los matki*). Jedná se o výslovnost hlásek na hranici dvou slov a dochází k ní, pokud ze dvou slov po sobě jdoucích první končí na souhlásku a druhé začíná na souhlásku *m, n, r, l, j, ł*, nebo na samohlásku. Hranice výslovnosti *międzywyrazowe* fonetiky běží naopak než mazuření, z jihovýchodu na severozápad Polska (od Lublinu po Bydgoszcz). „Południowo-zachodnia Polska udźwięcznia wygłos przed półotwartymi i otwartymi, północno-wschodnia zaś przestrzega w tej pozycji bezdźwięczność.“¹⁵ Po zohlednění hranic obou fonetických rysů můžeme vymezit tato nářečí: *mazurzące i udźwięczniające* (Malopolsko, s výjimkou pohraničí Mazovska a východního pohraničí, a většina Slezska), *mazurzące i nieudźwięczniające* (mazovská nářečí), *niemazurzące i udźwięczniające* (velkopolská nářečí), *niemazurzące i nieudźwięczniające* (tyto rysy má část nářečí započítávaných do nářečí velkopolských, např. dialekty krajniacké, borowiacké či kociewské).¹⁶ Jiná fonetická a lexikální kritéria se využívají zejména při určení vnitřních rozdělení výše zmíněných velkých dialektologických skupin, např. „w określaniu granic wewnątrz dialektu małopolskiego stosowano jako kryteria m.in. następujące zjawiska z zakresu wymowy i odmiany wyrazów: wymowę samogłosek nosowych i przejście wygłosowego **-ch** → **-k** (lub jego brak), końcówki 1. os. lmn. czasu teraźniejszego **-wa** lub **-my**, dla części wschodniej – *mazurzenie i á* pochylone.“¹⁷

¹⁵ URBAŃCZYK (1972), s. 71.

¹⁶ URBAŃCZYK (1972), s. 71–72.

¹⁷ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=kryteria-podzialu> [20. 7. 2020].

Pro shrnutí se obecně v rámci čtyř základních dialektologických skupin (zespoły dialektalne) objevují tyto rysy:

- malopolský dialekt – mazuření + fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca;
- dialekt mazovský – mazuření + fonetyka międzywyrazowa nieudźwięczniająca;
- dialekt velkopolský – postrádá mazuření + fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca;
- dialekt slezský – většina Slezska mazuří¹⁸, nemazuří pouze jih, kde se objevuje rys *jabłonkowanie* + fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca.

1.1. Specifika oravského nářečí

Orava je region, který má své přirozené geografické, historické a jazykové hranice a rozkládá se na území dnešního Slovenska a Polska v Západních Karpatech jižně od Podhalí. Větší část tohoto regionu, se nachází na Slovensku a mluví se zde oravským nářečím slovenštiny. Polská část regionu se rozléhá podél úpatí nejvyššího vrcholu Beskyd – Babí hory (*Babia Góra*), a právě zde se mluví polským oravským nářečím (*gwara orawska*). Na polské straně zahrnuje Orava čtrnáct vsí: *Bukowina, Chyżne, Harkabuz, Jabłonka, Kiczory, Lipnica Mała, Lipnica Wielka, Orawka, Piekielnik, Podsarnie, Podszkle, Podwilk, Zubrzyca Dolna* a *Zubrzyca Górna*. Po straně slovenské spadá do Oravy jedenáct vesnic: *Hladovka, Oravská Lesná, Mútne, Novoť, Oravská Polhora, Rabča, Rabčice, Suchá Hora, Sihelné, Oravské Veselé* a *Zákamenné*.¹⁹

Oravské nářečí je řazeno mezi malopolská nářečí horského pásma (*pas podgórski*)²⁰, do něhož se začleňuje rovněž nářečí spišské, podhalanské a nářečí jihoživecké. Hlavními znaky tohoto nářečí jsou: **I. mazuření** (*Cy sie ta mozećie docytać syćkiego?*); **II. fonetika międzywyrazowa udźwięczniająca** (*okrovadz řepe*)²¹; **III. samohlásky pochylone**: výskyt nářečních staropolských dlouhých samohlásek *-a, -e, -o*, tj. samohlásek *pochylonych*: *-á*, výslovnost této samohlásky je podobná samohlásce *-o*, avšak nikdy se nejedná o *-o* labializované (*ptásek, gádać, ráz*); samohláska *-é* je zapisovaná písmenem *-y* (*spiywać*,

¹⁸ Jedná se o nepravidelné mazuření, vyskytující se v jazykových ostrovech Slezska.

¹⁹ KAŚ, Józef: *Gwara orawska* (cit. podle: <https://www.etnozagroda.pl/gorale-orawscy/gwara-orawska> [20. 7. 2020]).

²⁰ Rovněž po straně slovenské tato nářečí spadají do *goralských nářečí*.

²¹ KARAS, Mieczysław: *Polskie dialekty Orawy, Cz. I. Fonetyka i fonologia*. Kraków 1965, s. 139.

grzych, chlyw); *-ó* představuje samohlásku znějící na pomezí *-o* a *-u* (*bób, róg, ozór*)²²; **IV. nosové samohlásky**: varianta literárního *-ę* a *-ą* v oravštině vypadají takto: nosové *-ę* je vyslovováno jako *-on/-om* a nosové *-ą* je vyslovováno jako *-yn/-ym*, uprostřed slova vystupují nezávisle na tom, jestli nosová samohláska vystupuje před souhláskou frikativní (*spółgłoska szczelinowa*) či plozivní (*spółgłoska zwarta*), (*mondry, kompać, tyndy, gymbusia*), na konci výrazu u slovesa ve 3. os. pl. préz. vystupuje *-ą* jako *-o* (*chodzo, śpiywajo*), u přídavných jmen a číslovek v ženském rodě akuzativu sg. také vystupuje *-o* (*staro babe, piyrso druscke*), u slovesa ve 3. os. sg. préz. vystupuje *-ę* jako *-ym/-e* (*idym, chodze*), substantiva v akuzativu sg. končící na *-ę* mají koncovku *-e* (*robote, śpiywecke*), substantiva, přídavná jména a číslovky rodu ženského v nominativu sg. končí na *-om* (*nasom starom babkom, z drugom dziywkom*).²³ Jak upozorňuje prof. Kaś, jeden z předních dialektologů oravského nářečí: „Z kolei w wygłosie stan zależny jest od kategorii fleksyjnej i widzieć tu należy raczej zjawiska z zakresu morfologii, a nie fonetyki.“²⁴; **V. protetické v-** (*“opuov’adać, “ogryzek, d“osuc, d“oskak“ovać*). „Rzadziej, zwłaszcza po stronie słowackiej, labializacja realizowana jest przez dwuwargowe *-w* lub wręcz przez wargowo-zębowe *-v*, np.: *worać, woś* (‘orać’, ‘oś’)²⁵. Dále je slyšitelná také tzv. *prejotacja*, tj. *-j* (*japatyka, jagv’ynt, Jagńyska*), a *przydech*, tj. *-h* (*hamerycki*).

Mezi další rysy oravského dialektu patří: zachování *przedniojęzykowego -ł* (*łopata, łobda, głowa*); zachování frikativního *-ř* (zapisovaného standardně jako *-rz*), (*grziwa, starzizna, grzondziyl*); přítomnost souhlásky *-k* ve výslovnosti obecně-polského *-ch*, tento jev se ukazuje v lokálu substantiva v plurálu (*w dawnyk casak, na nogak, w ryncak*) a v genitivu a lokálu zájmen, adjektiv a číslovek (*bez dwok miesiyncy, w styrek rogak, w tyk dziedzinak*). V rámci flexe se v oravštině objevují tyto rysy: výskyt někdejší koncovky *-e* v genitivu substantiv *miękkotematowych* (taková substantiva, která končí na měkkou souhlásku) v sg. rodu ženského (*do studnie, ze stajnie, polywka bez cebule*); výskyt koncovky *-ek* (*-k*) u sloves v 1. os. sg. préteritum (*bylek, bylak*); tvoření přičestí trpného od sloves v minulém čase zakončených na *-á* s pomocí sufixu *-t* (*siáty, grzáty, wiáty*); v 1. os. sg. prézentu dominuje koncovka *-ym* (*idym, stojym, gryzym*); v akuzativu sg. substantiv rodu ženského končících v nominativu na *-a* vystupuje koncovka *-e* (*widzym babe. śmietane*,

²² KAŚ, Józef: *Słownik gwary orawskiej*. Kraków 2011, s. 14.

²³ KAŚ, Józef; LEWANDOWSKA, Bożena: *Pieśni z Orawy*. Kraków 2007, s. 10–11.

²⁴ KAŚ (2011), s. 14.

²⁵ KAŚ, Józef: Gwara orawska (cit podle: <https://www.etnozagroda.pl/gorale-orawscy/gwara-orawska> [20. 7. 2020]).

stajnie), ale v substantivech zakončených v nominativu sg. na *-ę* vystupuje v tomto případě koncovka *-o* (*ido na mso świynto*); ve slovesech 3. os. pl. dominuje koncovka *-o* (vyslovovaná mnohdy jako *-á*), jedná se tedy o denazalizaci ústní varianty samohlásky (*dzieci paso krowy, parobcy dozyrajo dziewkom*), koncovka *-om* se vyskytuje výjimečně (pokud ano, tak pod vlivem nářečí podhalaňského); v instrumentálu sg. substantiv, adjektiv, číslovek a zájmen ženského rodu regulérně vystupuje diftong *-om* (*z ciotkom, z drugom babom, z nasom Hanusiom*); v akuzativu sg. v deklinaci adjektiv a zájmen končících v nominativu na *-á* vystupuje koncovka *-o* (*staro babe, na drugo dziedzine, ktoro dziywke*); ve tvarech přivlastňovacích adjektiv končících v nominativu sg. na *-a* vystupuje koncovka *-e* (*mamusine smatke, babcyne odziywacke*). Typický pro tento dialekt, hlavně po polské straně, bývá iniciální akcent, tedy přízvuk na první slabiku.²⁶

Ačkoliv se jedná o malý region zahrnující po polské straně pouze pár vsí, a může se zdát, že je zastíněn sousedícím známějším regionem Podhalí, byla oravskému dialektu v průběhu 20. století, a dodnes je, věnována velká pozornost polských vědců, což dokládají početné monografie a studie zabývající se tímto regionem a dialektem.

²⁶ KAŚ (2011), s. 14–15.

2. Uplatnění polské kognitivní lingvistiky a jazykový obraz světa Oravy

To, co odnepaměti provází člověka světem, je jazyk. Nejedná se ale jen prostředek, díky kterému interpretujeme vlastní myšlenky a předáváme jím informace, je to rovněž obraz světa, zásobník hodnot daného společenství, představuje nám jeden z možných modelů světa, ovlivňuje naše vidění tohoto světa a i jeho následnou interpretaci. Zároveň je v jazyce, v jeho systému a ve způsobu jeho uplatňování, obsažena kultura lidstva, jsou v něm viditelné hodnoty dané společenské skupiny. Díky jazyku můžeme určovat, uchovávat a předávat kulturní obsah, což také dokládá známá teze filozofa Ludwiga Wittgensteina: „Hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa.“²⁷ „Všechno lidské se odehrává prostřednictvím řeči – a v komunikaci, podloží lidského vztahu ke světu je řeč.“²⁸ Zároveň je nesporný ten fakt, že každý jazyk ukazuje konceptualizaci a interpretaci světa rozdílně. Jazykový obraz světa tedy znamená zkoumat vztah jazyka k lidské mysli a tím i ke světu. Cesta k tomuto výzkumu vede přes sémantiku. Interpretací významů a kulturních obsahů se zabývá především antropologie a kognitivní lingvistika.

2.1. Úvod do kognitivní lingvistiky

Kognitivní lingvistika analyzuje vztahy slovní zásoby a frazeologie a snaží se o interpretaci morfologické a syntaktické struktury v jazyce a mysli.²⁹ Člověk neustále v něčem hledá řád, smysl, souvislosti a právě to se primárně ukazuje v jazyce, kam tyto prvky člověk ukládá. Díky kognitivní lingvistice se můžeme dobrat k našemu obrazu světa, jak jej zobrazuje jazyk, a tím i lépe poznat sami sebe.³⁰

Kognitivní lingvistika se objevila jako alternativní směr lingvistiky v USA v šedesátých letech 20. století. Profesor Noam Chomsky obrátil pozornost od ideologie výzkumu lidského jednání k ideologii lidské mysli právě přes zkoumání jazyka. Chomsky se nechal inspirovat významným americkým lingvistou, Benjaminem Lee Whorfem a jeho známou hypotézou, že jazykověda je hledání významů („Linguistics is a quest for

²⁷ VAŇKOVÁ, Irena: *Kognitivně-kulturní inspirace z Polska*. In: Slovo a slovesnost, 3/1999, roč. 60 (cit. podle: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3849> [23. 7. 2020]).

²⁸ VAŇKOVÁ, Irena: *O kognitivní lingvistice a otvírání*. In: Čeština doma a ve světě, 1 a 2/2003 roč. 11., s. 5.

²⁹ NEBESKÁ, Iva: *Kognitivní lingvistika*. In: Nový encyklopedický slovník češtiny (cit. podle: https://www.czechency.org/slovník/KOGNITIVNÍ_LINGVISTIKA [26. 7. 2020]).

³⁰ VAŇKOVÁ (2003), s. 4–6.

meaning“).³¹ Dalším americkým lingvistou, který předcházel Chomského, byl Edward Sapir, ten je autorem tvrzení, že každý jazyk je symbolickým průvodcem po kultuře. Kognitivní lingvistika má řadu předchůdců nejen v USA, ale i v německém filosofickém myšlení, jedná se například o filozofa a lingvistu Wilhelma von Humboldta, který jako historicky první formuloval hlavní myšlenku jazykového obrazu světa, nebo o Johanna Gottfrieda Herdera.³²

Obratem od strukturalismu a behaviorismu k mentalismu začíná Chomsky jinak pracovat se symboly, nejde už jen o znaky ve struktuře, jde o to, jak významy znaků souvisejí s kulturními obsahy. Tato generativní lingvistika byla v šedesátých letech nazývána *kognitivní revolucí (cognitive revolution)*, dnes o ní mluvíme jako o první kognitivní revoluci, v devadesátých letech pak nastoupila druhá. Avšak jak popisoval psycholog Jerome Bruner, který rovněž patřil mezi přední vědce první kognitivní revoluce, chomského generativní lingvistika postrádala hledisko významu, které je pro kognitivní lingvistiku tak zásadní. Alternativou pro chomského jazykovědu³³ byla *leibnizovská lingvistika*, ta se také orientovala na zkoumání lidské mysli. Raně novověký filozof Gottfried Wilhelm Leibniz byl toho názoru, že jazyk nejlépe odráží lidskou mysl. Podle něj ale výzkum mysli vede přes sémantiku. Hledal elementární sémantické jednotky, přes které by popisoval veškeré významy vyjadřované v jakémkoliv jazyce. Existence těchto elementárních jednotek lidské mysli je neobyčejně důležitá vůbec pro porovnání kultur. Komparace vyžaduje mít nějakou porovnávací míru, něco třetího, což nám umožnila *Leibnizova abeceda lidské mysli (alphabetum cogitationum humanorum)*.³⁴ Takto Leibnizův význam pro filozofii jazyka, ale také pro lingvistiku, vyzdvihuje ve své monografii *Język – umysł – kultura* Anna Wierzbicka, která polskou kognitivní lingvistiku obohatila o mnoho monografií a článků na téma etnolingvistiky a sémantiky. Ona sama se odvolává k Leibnizově abecedě lidské mysli, ke které se ale dostala přes polského lingvistu Andrzeje Bogusławského, který měl o tomto principu v roce 1965 na Varšavské univerzitě prezentaci nazvanou *O założeniach semantyki*. Hlavní myšlenkou bylo, že přes výzkum jazyka lze nalézt elementární jednotky mysli a významu. Tím se inspirovala právě Anna Wierzbicka a tyto elementy klasifikovala do

³¹ WIERZBICKA, Anna: *Język – umysł – kultura*. Warszawa 1999, s. 5.

³² VAŇKOVÁ, Irena: *Jazykový obraz světa*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* (cit. podle: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA [29. 7. 2020]).

³³ Nazývaná také *karteziánská lingvistika*.

³⁴ WIERZBICKA (1999), s. 5–6.

patnácti skupin.³⁵ Každé jazykové společenství vyjadřuje základní elementy více či méně rozdílně, Wierzbicka těmito elementárními sémantickými jednotkami hledala to, co se nejčastěji v dané jazykové kultuře nachází. Z těchto elementárních jazykových jednotek se skládají univerzální vzorce, kterými vyjadřujeme základní potřeby a emoce. Soubor elementárních jednotek nejdříve publikovala roku 1972 v knize *Semantic primitives*, následně v roce 1996 jednotky rozšířila a popsala v knize *Semantics. Primes and universals*.³⁶

Polská kognitivní lingvistika je na výzkumy mnohem bohatší než ta česká a je pro českou kognitivní lingvistiku velkou inspirací. Od devadesátých let vyšlo mnoho sborníků a monografií, které se zaměřují na výzkum „jazyka jakožto obrazu světa, provázanosti jazyka a kultury, etnolingvistiky, antropolingvistiky, kognitivní sémantiky. A nejen pouze obecně a teoreticky, ale velmi konkrétně: zkoumají se tady už skutečně určité výseky obrazu světa, který představuje polština (např. názvy barev, rozměrů, nebeských těles, rostlin, zvířat).“³⁷ Nejaktivněji se na tomto výzkumu podílejí filologové ze tří polských univerzit – z Wrocławu, Lublinu a Varšavy.

Hlavním představitelem tohoto směru ve Wrocławu byl Janusz Anusiewicz, autor knihy *Lingwistyka kulturowa* (Wrocław, 1995). Pod nakladatelstvím wrocławské univerzity od roku 1991 čtvrtletně vychází sborník *Język a kultura*. Lublinští filologové z Univerzity M. Curie-Skłodowské stojí za mnoha pracemi, převážně pod redakcí zmiňovaného Jerzeho Bartmińskiego, např. se jedná o sérii sborníků pod názvem *Czerwona Seria*, mezi něž patří např. tyto sborníky: *Językowy obraz świata* (1990), *Konotacja* (1988), *O definicjach i definowaniu* (1993), *Kreowanie świata w tekstach* (1995), *Językowa kategoryzacja świata* (1996). Rovněž od roku 1988 vychází jednou ročně časopis *Etnolingwistyka*. Mezi další pozoruhodné práce lublinských filologů patří dílo Ryszarda Tokarského *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie* (1996). V roce 1996 vyšel monumentální *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Z varšavského univerzitního prostředí jsem se již výše věnovala významné vědkyni Anně Wierzbické, která ale v sedmdesátých letech emigrovala do

³⁵ WIERZBICKA (1999), s. 8, uvádí elementy: 1. ja, ty, ktoś, coś, ludzie, ciało; 2. ten, ten sam, inny; 3. jeden, dwa, niektóre, dużo, wszystkie; 4. dobry, zły, duży, mały; 5. wiedzieć, myśleć, chcieć, czuć, wiedzieć, słyszeć; 6. mówić, słowo, prawda; 7. robić, dziać się, ruszać się; 8. być, mieć; 9. żyć, umrzeć; 10. kiedy, teraz, po, przed, długo, krótko, przez pewien czas; 11. gdzie, tutaj, daleko, blisko, nad, pod, strona, wewnątrz; 12. nie, jeżeli, bo, móc, być może; 13. bardzo, więcej; 14. rodzaj, część; 15. tak jak.

³⁶ WIERZBICKA (1999), s. 5–8.

³⁷ VAŇKOVÁ (1999).

Austrálie, nicméně ovlivnila několik generací polských lingvistů. Mimo jiné na Varšavské univerzitě proběhla v devadesátých letech konference polonistů, jehož koordinátory byla Renata Grzegorzyczková a Krystyna Waszaková, zabývající se mezinárodním srovnávacím výzkumem v oblasti kognitivní sémantiky. Projektu se zúčastnili filologové z Polska, Ruska, Ukrajiny, Švédska, Vietnamu a mimo jiné i bohemisté. Za české lingvisty vystoupila s příspěvkem doc. Irena Vaňková.³⁸

Na utváření jazykového obrazu světa se nepodílí jen obecná polština, ale i nářečí. Význam nářečí je pro národ velice důležitý, obecná polština se vyvinula z dialektů, ne naopak. Přítomnost nářečí je dodnes vidět ve společenském životě, odráží dějiny polské kultury, a proto jazykový obraz světa v nářečích může být klíčem k pochopení nejen samotného regionu, ale ve finále i národu.³⁹ Od devadesátých let můžeme zaznamenat vlnu obnovy zájmu o nářečí, regiony a lokální identity. Idea regionalismu spočívá v tom, že člověk váže svůj zájem k lokalitě, jako k „malé vlasti“ (*mala ojczyzna*), což se projevuje nejen v kultuře, ale také v sociálních vztazích, v každodenní komunikaci a v ekonomice. Ačkoliv je kognitivní lingvistika probádaná polskými filology velmi konkrétně, polští dialektologové zatím věnovali pozornost postupům kognitivní lingvistiky jen zřídka. Přesto se v posledních letech objevilo několik příspěvků, které uvažují o jazykovém obrazu světa určitého nářečního společenství.⁴⁰

2.2. Jazykový obraz světa v nářečích a jeho uplatnění při interpretaci oravských písní

V posledních letech zvažují polští dialektologové, jestli se má pozornost soustředit spíše na abecední profesionální dialektologické slovníky, nebo raději na slovníky tematické, ty totiž odkazují ke kulturnímu lexikonu. Slovní zásoba v sobě zrcadlí symbolické univerzum daného jazykového a kulturního společenství, a tak jejich výhodou je to, že představují kulturní dědictví regionu. Navíc tematické slovníky využijí kromě lingvistů i muzikologové, antropologové, etnologové a zároveň bude finální slovník bližší i samotným

³⁸ VAŇKOVÁ (1999).

³⁹ HANDKE, Kwiryna: *Terytorialne odmiany polszczyzny*. In: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński. Wrocław 1993, s. 191–207.

⁴⁰ Mezi ně např. patří: SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Zofia: *Kultura regionalna w zwierciadle języka. O koncepcji słownika gwarowo-kulturowego Kujaw*. In: *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, red. D. K. Rembiszewska. Warszawa-Lomża 2016, s. 223–234; GOTÓWKA, Agnieszka: *Przydatność amatorskich słowników gwarowych do badań leksyki góralskiej w aspekcie kulturowym*. In: *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, red. D. K. Rembiszewska. Warszawa-Lomża 2016, 31–38.

uživatelům dialektu. Nevýhodou těchto tematických slovníků může být to, že jsou vytvářeny na principu subjektivní konotace.⁴¹ Podle varšavské lingvistky Haliny Karaś by měl dialektologický slovník obsahovat elementy etnografie, lidové nářečí a lidová kultura jsou spolu totiž neoddělitelně spjaty. Bez kontextu se slovníkové heslo nestane dokumentem kultury regionu. Což ve svém slovníku z roku 2003 *Słownik gwary orawskiej* znázornil Józef Kaś, ukázal, jak se liší pohled dialektologa (výraz) a etnografa (význam, materiál), ukázal slovník jako archiv kultury a obyčejů. Zároveň manželé Izabela a Jerzy Bartmińscy uvádějí, že uměleckou tvář nářečí nejlépe reprezentuje folklór, a to především zpívání.⁴²

Vedle profesionálních slovníků jsou cenným zdrojem různé amatérské texty, soubory anebo právě písně, v nich je totiž zohledněna realita regionu. „Zbiory leksyki sporządzane przez amatorów, autochtonów i hobbystów, znających dobrze realia regionu, mogą być źródłem cennych informacji dla lingwisty, pomimo że są zazwyczaj pozbawione aparatu naukowego. Pełnią jednakże ważną funkcję w społecznościach lokalnych, które są głównymi adresatami takich słowników amatorskich (...).“⁴³ Jak popisuje Agnieszka Gotówka ve svém článku, výhodou amatérských slovníků je to, že amatér pišící slovník je sám uživatelem daného nářečí, pozorování a sběr prováděl očima místních, lépe tedy dokázal vyjádřit celé instrumentarium jazykového obrazu světa a rekonstruovat lidové symboly a stereotypy. Zachycuje přesně to, jak uživatelé mluví a nezohledňuje dané lingvistické postupy. Tyto slovníky neregistrují, co vše je shodné s obecnou polštinou. V rámci oravského nářečí vyšel v letech 1997 a 2003 amatérský slovník oravského dialektu. Jedná se o slovník Franciszka Fitaka *Słownik gwary orawskiej*, v němž vyjádřil jazykový obraz světa Oravy tak, jak tam místní opravdu mluví. Zobrazil Oravu tak, jako kdyby nebyla ani polská ani slovenská, ale byla dostatečně silná a schopná vyjádřit vlastní obraz světa. Slovník je sestaven tematicky. Nevýhoda je ale v tom, že neuvádí příklady v kontextu (jak to dělá ve svém slovníku Kaś), rovněž se jako problém jeví to, že ve slovníku chybí lokalizace (z jaké vesnice daný výraz pochází), nářečí totiž není monolit a ves od vsi se liší. Samotný Józef Kaś na Fitaka neodkazuje, nebere totiž jeho slovník za věrohodný. Je potřeba se na věc dívat dvěma způsoby, jak se nářečí vyvíjelo a v čem se rozchází s obecnou polštinou a jinými nářečímí a co bylo pro jakou vesnici charakteristické.⁴⁴ Pro tuto kulturní analýzu ale potřebujeme brát obraz Oravy jako celku. Zpěvník bere v úvahu geografii, uvádí původ písní

⁴¹ SAWANIEWSKA-MOCHOWA (2016), s. 223–229.

⁴² GOTÓWKA (2016), s. 31–32.

⁴³ GOTÓWKA (2016), s. 31.

⁴⁴ GOTÓWKA (2016), s. 31–35.

z konkrétních vesnic, ale zároveň budou při analýze písní spojovány znaky dohromady podle témat a budou vztahovány k danému obsahu kultury.

Výše zmíněné hypotézy budou dále rozvedeny ve čtvrté kapitole s názvem *Literární analýza zobrazení lokální identity Oravanů v lidových písních*. Díky kulturní analýze písní představí kapitola jazykový obraz Oravy, který nelze získat jen přes klasický lexikální slovník. Analýza ukáže, jak je v lidových písních představen obraz Oravanů, v čem spočívá kulturní a nářeční soudržnost obyvatel jednoho regionu a zároveň jednotlivých vesnic. Na příkladu písňových textů bude rovněž představeno, jak vypadá interakce celého společenství, jejich život a prostředí, ve kterém žijí.

V případě jazykového obrazu Oravy je důležité zohlednit rovněž geografickou stránku regionu. V současné době se Orava rozléhá mezi dvěma státy, dnes je oravské společenství již definitivně rozděleno na dva světy (slovenský a polský), historicky tomu tak ale nebylo. Následující kapitola, která pojednává o průběhu rozdělení hranic Oravy, přihlédně ale i k té skutečnosti, co způsobil rozpad hranic s jazykem na polské a slovenské straně.

3. Výzkum nářečí a etnografický sběr lidových písní jako nástroj pro vymezení hranic meziválečného Polska

Orava, rozkládající se na údolí řeky Oravy, byla po věky integrální součástí uherského království, Uherské koruny. Její severní hranice se táhly podél štítů Tater a Beskyd. Od roku 1713 se administrativní správa regionu nacházela v rukou jmenovaných županů. Skoro přes celé 19. století nepociťovali obyvatelé Oravy žádnou spojitost s polskou kulturou, udržovali si silnou lokální odlišnost, jen někteří horalé nanejvýš rozeznávali rozdíl mezi literárním polským jazykem a horalským nářečím. „Powiedali: u nas się gwarzy, a w Polsce się godo.“⁴⁵ Izolovanost regionu ale omezil narůstající proces modernizace a zvýšená aktivita římskokatolické církve ve společnosti. Po vzniku Rakousko-Uherska se úředním jazykem stala oficiálně maďarština a kněží začali kázat ve slovenštině, a tak byli polskojazyční horalé více než dříve vystaveni vlivům maďarské kultury a slovenského jazyka. Jak napsal Ferdynand Machay, oravský kněz a národní buditel: „Gramatyki, pisowni i wymowy polskiej uczyła mnie tylko najdroższa matka od kołyski do roku szóstego. Od pierwszej klasy w szkole ludowej w Jabłonce aż po uniwersytet w Budapeszcie uczono mnie po madziarsku.“⁴⁶ Nedostatek lokální inteligence, etnická blízkost se Slováci a spojení se s nimi proti maďarskému utiskování měl za následek proces slovakizace, to až do takové míry, že na přelomu 19. a 20. století považovali Slováci polské horaly ze Spiše, Oravy i Čadci za křídlo slovenského národu. Proto také, když na přelomu století skupina polských národních buditelů začala propagovat akce polského národního vědomí, vystoupili proti nim Slováci násilným způsobem a donášeli na ně uherské vládě.⁴⁷ Následně, když v roce 1909 začalo docházet k útiskům Poláků ze strany Maďarů, byli mezi prvními národními buditeli studenti pocházející z oblasti Oravy a Spiše. Nejvýznamnějším buditelem se ukázal mimo jiné právě F. Machay, který roku 1912 sepsal v nářečí *górnopolskim* brožuru *Co my za jedni i kielo nos jest na Wengrach*. První fáze národní identity je tedy regionální, *góralaska* a je orientovaná protislovensky a antiuhersky. Národní buditelství se rozrostlo, v roce 1913, kdy začaly vycházet noviny *Gazeta Podhalańska* určené pro Poláky v uherském záboru, o rok později se v Zakopaném, poprvé v celém Polsku, uskutečnil první *Dzień Spisko-Orawski*. Polské národní hnutí na Oravě a Spiši bylo podporováno i významnými intelektuály, jako např. Henrykem Sienkiewiczem, Stefanem Żeromským, Stanisławem Witkiewiczem,

⁴⁵ CHWALBA, Andrzej: *Historia Polski 1795-1918*. Kraków 2001, s. 561.

⁴⁶ CHWALBA (2001), s. 561.

⁴⁷ ROSZKOWSKI, Jerzy M.: *Zapomiane Kresy. Spisz, Orawa i Czadeckie w świadomości i działaniach Polaków 1895-1925*. Nowy Targ 2011. s. 49.

Stanisławem Wyspiańským, Władysławem Semkowiczem či Ferdynandem Goetelem. Díky aktivistům z haličského Podhalí, kteří oravské aktivisty podporovali, mezi ně patřil hlavně Jan Bednarski, a samozřejmě díky oravským a spišským obyvatelům, mezi nimiž byla nejaktivnější skupina kněží pocházejících z Oravy (Marian Jabłoński, Antoni Sikora, Józef Buroń a bratr Ferdynanda Machaye Karol), mělo národní hnutí již v roce 1914 silný politický vliv.⁴⁸ Zajímavé je, že v roce 1910 během sčítání obyvatel poprvé mohli obyvatelé uvést jako rodný jazyk („obcovací řeč“) polštinu, tak také učinilo 80 % obyvatel, kteří tím vyjádřili svůj antiuherský či dokonce antislovenský postoj. „W czternastu wsiach okręgu Trzciany ponad 96% mieszkańców uznało się za Polaków. Spis objął wsie dziś pozostające w granicach Polski oraz Suchą Górę i Głodówkę. Na całej Górnej Orawie ludność pochodzenia polskiego stanowiła wówczas około 55% ogółu mieszkańców.“⁴⁹ Část obyvatel ale váhala, protože se ztotožňovali se svojí lokální identitou, tedy oravskou či spišskou a to se jednalo o období, kdy národní uvědomění horalů bylo ještě slabé.⁵⁰ Tato váhající část obyvatel byla velmi důležitá pro následné udržení tradic a obsahu nářeční kultury.

Ke konci války se roku 1917 začala otevírat otázka vymezení hranic Oravy a Spiše, což volně souvisí s utvořením Polského království (5. 11. 1916) v čele s Regentskou vládou závislou na Centrálních mocnostech, ale zároveň usilující o unifikaci co nejširšího území osídleného Poláky. Znovu se rozpohybovaly aktivistické činnosti a vědecké výzkumy, které do té doby utichly kvůli odchodu národních buditelů na frontu. Hned začátkem roku 1918 pod vlivem válečných porážek posílily na polských zemích tendence nezávislosti. Obzvláště aktivní začal být v té době kněz Antoni Sikora, který začal hájit otázku Polska v Horních Uhrách, tato jeho činnost úzce souvisí s tím, že po 5. listopadu 1916, kdy již existovalo Polské království (*Królestwo Polskie*) a myšlenky na sjednocení Polských zemí rezonovaly téměř ve všech regionech s většinově-polským obyvatelstvem, a tedy i v regionu Horní Oravy, která stále byla součástí Uherského království. Politická situace Polska po Brestlitevském míru vyvolala takový efekt, že se aktivisté z Podtatří začátkem roku 1918 začali chystat na přijetí vlády a dne 15. února 1918 byl zorganizován v Novém Targu *Komitet dla Spraw Spisza i Orawy*, který mimo jiné zahájil organizaci vyzbrojení budoucího polského vojska. Nejvyšší rada mírové konference, která po první světové válce určovala průběh hranic, měla v plánu nechat severní hranice Slovenska v podobě, v jaké byly mezi

⁴⁸ TRAJDOS, Tadeusz M.: *Dzieje Górnej Orawy*. In: *Almanach Karpacki Płaj*, 2018, t. 55, s. 164–181, zde s. 178.

⁴⁹ TRAJDOS (2018), s. 178.

⁵⁰ CHWALBA (2001), s. 561–563.

rakouskou Haličí a Uhry před rokem 1918, tzn. nově vznikajícímu Československu měly připadnout celé dřívější Horní Uhry.⁵¹ Na to ale reagovalo Polsko s žádostí o připojení teritoria Oravy a Spiše podle kritéria etnicko-jazykového. V květnu 1918 vypracoval kněz F. Machay anketu, která měla sloužit jako vzor pro shromáždění důležitých informací o jednotlivých vsích na Oravě a Spiši obývaných Poláky. Hlavním záměrem bylo sebrat odpovědi na otázky typu kolik se nachází Poláků v daném místě, jaký užívají jazyk a v jakém jazyce čtou knihy a noviny, jakou navštěvují farnost a školu, informace o potomcích. Rovněž mohli respondenti navrhnout vhodné kandidáty pro buditelskou činnost.⁵² 10. října 1918 vznikla *Powiatowa Organizacja Narodowa*, jejímž cílem bylo připojení Oravy a Spiše k Polsku, zároveň o pár dní později, 12. října, vznikla na Podhalí v Zakopaném národní organizace v čele se Stefanem Żeromskim, tzv. *Rzeczpospolita Zakopiańska*, která měla ten samý cíl, jako *Powiatowa Organizacja Narodowa*. Československo ze svých požadavků nechtělo ustoupit a polská vláda (tehdy ještě regentská) měla kvůli řešení konfliktů na mnoha hraničních místech omezené možnosti, a tak se řešení této otázky ujali hlavně lokální buditelé. Začátkem listopadu roku 1918 se z fronty vrátil Machay s informací o slovenské deklaraci připojení se k Čechům. V té době obyvatelé Horní Oravy sepsali rozhodnutí o přání připojení se k Polsku: „My, Polacy na Górnej Orawie, korzystając z zasady samostanowienia narodów o sobie, po rozpadnięciu się państwa węgierskiego, nie chcemy pozostać w nowo utworzonym państwie czesko-słowackim, lecz żądamy przyłączenia wszystkich polskich ziem w żupaństwach: trenczyńskim, orawskim i spiskim do wielkiej, katolickiej Polski.”⁵³ Národní výbor obrany Horní Oravy požádal o vyslání polských jednotek a polské vojsko dne 6. listopadu 1918 obsadilo prakticky všechny vesnice s polským obyvatelstvem. Polská administrativa působila na Horní Oravě do poloviny ledna 1919, 13. ledna 1919 dostalo ale polské vojsko rozkaz od šéfa koaliční komise Dohody, plukovníka Fernanda Vixa, aby se stáhlo za dávné hranice Uher s Haličí. Od té chvíle se dění celé akce přeneslo do Nowého Targu, kam se sjela řada oravsko-spišských aktivistů v čele s Ferdynandem Machayem. V únoru 1919 byl z iniciativy Kazimierze Przerwa-Tetmajera založen v Krakově *Komitet Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala*, ten začal svou aktivitu publikováním různých brožur (např. boržura *Co my za jedni*) a organizací akcí. Kněz Machay cestoval po celém Polsku a prezentoval oravsko-spišskou problematiku.

⁵¹ BIELOVODSKÝ, Andrej: *Severné hranice Slovenska*. Bratislava 1946, s. 26.

⁵² ROSZKOWSKI (2011), s. 184.

⁵³ LIŚKIEWICZ, Małgorzata: *Zapomniane Kresy. Gazdowie w Paryżu*. In: *Moja Orawa*, 4/2018, s. 8.

Na Pařížské mírové konferenci se tedy neprojednával jen spor o Těšínsko, ale i otázka československo-polské hranice Oravy a Spiše. Na tuto konferenci byla v polovině března 1919 vyslaná delegace buditelů, mezi nimiž byl kněz Machay, Piotr Borowy z Rabči na Oravě a Wojciech Halczyn z Lendaku na Spiši. Delegáti během konference získali audienci u prezidenta USA T. W. Wilsona. Piotr Borowy údajně oslovil Wilsona se slovy: „Ostawcie, Panocku, Orawsko przy Polsku.” Všichni delegáti se během audience ukázali jako skvělí diplomaté a tato návštěva se později ukázala jako úspěšná a rozhodla o pozdějším uskutečnění plebiscitu.⁵⁴ Dne 21.–29. července 1919 se v Krakově uskutečnila konference, na které polská strana navrhla zorganizovat plebiscit na sporných území, mírová komise této žádosti vyhověla a 27. září vymezila mezinárodní komisi pro přípravu plebiscitu, jejíž zástupci byli z Itálie, Anglie, Francie a Japonska.⁵⁵ Během přípravy plebiscitu ale docházelo k paradoxním situacím, objevovaly se plebiscitové propagandy. Vyjednávání v Paříži o plebiscitu na Oravě a Spiši nepřímo ovlivnila válka a spor o Těšínsko. Zatímco američtí, italská a japonská delegáti mírové konference byli na základě hospodářských a jazykových argumentů polských vědců přesvědčeni o přidělení celé Horní Oravy Polsku, Francouzi si ale chtěli Oravu ponechat jako kartu v rukou pro případnou odměnu Československu za ztrátu Těšínska. Nejednotný postup se odrazil také ve vypsání plebiscitu. Nejvyšší rada mírové konference 27. září 1919 ustanovila, že vedle mínění obyvatelstva budou hrát roli také geografické a ekonomické souvislosti.⁵⁶ Nakonec byl plebiscit odvolán. O hraniční linii nakonec rozhodla Pařížská mírová konference dne 28. července 1920 bez přihlídnutím k etnickému kritériu. Rozhodnutí bylo přijato oběma státy, ale neuspokojilo ani jednu stranu. K Polsku bylo připojeno celkem čtrnáct vesnic,⁵⁷ s přibližně 16.000 obyvateli, přičemž patnáctá ves, Lipnica Wielka, byla rozdělena na půl a jen polovina připadla Polsku. Po Československé straně zůstalo celkem devět polských vsí. Tím ale spor nekončil, jednalo se ještě o připojení celé obce Lipnice; k této modifikaci hranic došlo v roce 1924. Za cenu Lipnice odevzdalo Polsko Československu Suchou Góre i Głodówke.⁵⁸ Když se v roce 1938 nakrátko rozpadlo Československo, anektovalo Polsko Suchou Góru i Głodówku k Polsku.

⁵⁴ GOETEL, Walery: *Spisz, Orawa i ziemia Czadecka*. Kraków 1939, s. 6–10.

⁵⁵ MELNIKOVÁ, Marta: *Formovanie severných hraníc Slovenska v 20. storočí*. In: *Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku*, red. E. Orlof. Rzeszów 1999, s. 149.

⁵⁶ KAMIŃSKI, Marek K.: *Konflikt Polsko-czeski 1918-1921*. Warszawa 2001, s. 185–244.

⁵⁷ Podwilk, Orawka, Jabłonka, Bukowina, Podszkle, Podsarnie, Harkabuz, Piekielnik, Chyżne, Zubrzyca Górna, Zubrzyca Dolna, Lipnica Mała, většina Lipnice Velké, Sucha Góra a Głodówka.

⁵⁸ GOETEL (1939), s. 13–16.

Po napadení Polska 1. září 1939 hitlerovskými vojsky se dostala celá Orava a Spiš zpět pod správu Slovenska, jako tomu bylo na základě hranic bývalé Haliče s Uhry.⁵⁹

Hlavním argumentem, proč polští vědci odůvodňovali připojení Horní Oravy k Polsku, byl dialekt, který obsahuje ty samé znaky, jako sousední dialekt Podhalí a jiných polských oblastí. Jenže ačkoliv většina obyvatelstva používala v běžné denní komunikaci polské nářečí, jeho původ si neuvědomovali a někteří se dokonce, přestože si byli vědomi rozdílnosti se slovenským obyvatelstvem, vydávali za Slováky. To ale neznamená, že přijali za své slovenské národní vědomí. Ve většině případech se jednalo jen o formálnost, bylo to dáno tím, že si byli se Slováky v uherském státě etnicky nejblíží.⁶⁰ Dalším důvodem, proč Polsko požadovalo připojení této oblasti spolu se Spiší a oblastí Čadci byl fakt, že na přelomu 16. a 17. století byl terén těchto neobydlených území osídlen polským obyvatelstvem, jednalo se tedy o jejich potomky. Avšak podle monografie A. Bielovodského⁶¹ byla tato historická argumentace nepravdivá. Bielovodský představuje skutečnost tak, že oravský a spišský lid stál od prvopočátku proti polonizaci tohoto území. „Len čo bol roku 1920 vyhlášený plebiscit na území Spiša a Oravy, Poliaci vrhli sa celou silou na spracovanie ľudu pre seba. Rozoslali celé zástupy dobre platených agentov po všetkých dedinách plebiscitného územia. Začali všade zadarmo rozdávať múku, petrolej, soľ, cukor a žiadali za to podpisy a hlasy tohoto ľudu za Polsko.”⁶² O tom koneckonců ve svém památku⁶³ píše i samotný kněz F. Machay, podle něj by bylo nevděčné stěžovat si na státní úřady, které se snažily plebiscitní oblast zásobovat moukou, cukrem a jinými potřebnými věcmi.⁶⁴ Bielovodský ve svém díle píše, že dokonce většina obcí, které se účastnily hlasování, poslaly mezinárodní komisi do Těšína memorandum s žádostí, aby kněz Machay s ostatními národními buditeli nebyli v době hlasování vpouštěni na plebiscitní území.⁶⁵

Kromě polských národních buditelů se výzkumu na Oravě věnoval i český lingvista Václav Vážný, tehdy profesor Univerzity Komenského v Bratislavě, který se pokusil o vědeckou klasifikaci oravského nářečí z pohledu slovenštiny. Spolu s Františkem Trávníčkem, který mu s výzkumem pomáhal, sestavil dotazník po deseti až dvaceti otázkách a zasílal ho na Oravu od roku 1921 až do roku 1931. Nasbíraný materiál postupně v každé

⁵⁹ TRAJDOS (2018), s. 180.

⁶⁰ ROSZKOWSKI (2011), s. 50–52.

⁶¹ BIELOVODSKÝ (1946).

⁶² BIELOVODSKÝ (1946), s. 33.

⁶³ MACHAY, Ferdynand: *Moja droga do Polski (pamiętnik)*. Kraków 1938.

⁶⁴ MACHAY (1938), s. 244.

⁶⁵ BIELOVODSKÝ (1946), s. 34.

volné chvíli zpracovával a následně vymezil jazykovou hranici. Výzkum vyšel v prvním ročníku *Sborníku Matice Slovenskej* (1922/1923).⁶⁶ Mezi polskými lingvisty, provádějícími výzkum na Oravě, byl například významný dialektolog a historik Kazimierz Nitsch, který byl členem delegace ve Versaille. Pro nově formující se stát vědecky zdůvodnil historické a jazykové hranice Polska. Dalším vědcem, který se zabýval dějinami Oravy, přesněji původem obyvatel Horní Oravy, byl historik Władysław Semkowicz, jehož studie⁶⁷ pojednává o příchodu Poláků na Horní Oravu. Z lingvistického úhlu pohledu zkoumal tento region Mieczysław Małecki, který sepsal *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*. Podle jeho výzkumů je oravština řazena do polského jazykového okruhu, nikoli do smíšených nářečí a ani se nejedná o zpolštělé Slováci.⁶⁸

Z předchozího vyplývá, že meziváleční vědci na polské i československé straně byli přirozeně úzce zaangażováni do probíhajícího vyjednávání hranic a snažili se vědecky objektivizovat přináležitost Horní Oravy ke státu. Můžeme však říct, že to, co hlavně spojovalo obyvatele regionu, byla lokální identita. Následující citát to s odstupem času doceňuje: „Generalnie, w swej zdecydowanej większości, tamtejsza ludność polskiego pochodzenia nie miała wówczas wyrobionej ani polskiej, ani słowackiej, ani też węgierskiej świadomości narodowej. Jedyne poszczególne jednostki w pełni i świadomie identyfikowały się z jakąś nacją, w tym także polską. Co natomiast łączyło wszystkich – to poczucie świadomości lokalnej.”⁶⁹

⁶⁶ JÓNA, Eugen: *Václav Vážný a jeho práce o slovenčine*. In: *Naše řeč*, 3–4/1953, roč. 36 s. 80–87. Další rukopisy studií V. Vážného jsou uloženy v jeho osobním fondu v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

⁶⁷ SEMKOWICZ, Władysław: *Kiedy i skąd przyszli Polacy na Orawę*. In: *Ziemia*, 1931, t. 16, s. 144–152.

⁶⁸ GOETEL (1939), s. 31–34.

⁶⁹ ROSZKOWSKI (2011), s. 52.

4. Kulturní analýza zobrazení lokální identity Oravanů v lidových písních

V předešlých třech kapitolách jsem se věnovala nastínění Oravy jako přirozeného regionu, který byl po první světové válce rozdělen novou státní hranicí. Rovněž jsem představila specifika oravského nářečí na pozadí polských dialektů a kladla jsem si otázku, jak zkoumat promítnutí jazykového obrazu světa v nářečí.

Další částí práce se již dostávám k samotným oravským písňovým textům. Tato kapitola navazuje na hypotézu zobrazení kognitivně-lingvistické perspektivy v nářečích. Literární analýzu inspirovanou etnolingvistickým přístupem uplatňuji na materiálech oravských lidových písní, které jsou shromážděny ve dvou sbornících. První sborník, *Pieśni Orawskie*,⁷⁰ je dílem Emila Miky, a byl publikován roku 1934, práce však čerpá z druhého vydání sborníku, z roku 1957.⁷¹ Druhý sborník, ze kterého tato kapitola čerpá a podle kterého jsou písně analyzovány, je společná publikace Józefa Kaše a Boženy Lewandowské *Pieśni z Orawy*.⁷² Sborník vyšel v roce 2007, materiály pro jeho sepsání byly ale shromážděny v letech 1975 a 1977.

Následující rozbor oravských lidových písní jsem vypracovala na základě všech materiálů posbíraných od Emila Miky (celkem 102 písní, z toho 87 písňových textů) a na základě písní zahrnutých v hudební části sborníku⁷³ Józefa Kaše a Boženy Lewandowské (128 písňových textů). Zároveň jsem po celou dobu rozborů písní využívala dvoudílný slovník oravského nářečí,⁷⁴ který je dílem Józefa Kaše. Kapitola čtenáře seznamuje s nejčastějšími motivy a symboly, které se v písních nachází, a na nich představuje specifika regionu a mentalitu samotných Oravanů.

4.1. Zobrazení barev v oravských písních

Barvy nás ustavičně obklopují a jsou silně subjektivní záležitostí, proto není divu, že je každý národ či kultura vnímá trochu jinak, a že jsou důležitou složkou každé kultury i tím

⁷⁰ MIKA, Emil: *Pieśni Orawskie*. Lipnica Wielka 1934.

⁷¹ MIKA, Emil; CHYBIŃSKI, Adolf: *Materiały do Polskiej Muzyki Ludowej. Pieśni Orawskie*. Kraków, Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1957.

⁷² KAŚ; LEWANDOWSKA (2007).

⁷³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007).

⁷⁴ KAŚ (2011).

i jazykového obrazu světa. Problematika sémantiky barev je ve světě mezi jazykovědci velmi oblíbená a na toto téma vznikla řada studií a monografií. Z polského lingvistického prostředí se vnímání barev věnovala např. Anna Wierzbicka či Ryszarda Tokarski, který na toto téma sepsal dílo *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie* z roku 1995. Obecně můžeme říct, že den a noc prezentuje bílá a černá barva, sníh představuje bílá, oheň a krev – červená, slunce – žlutá, vegetace – zelená, nebe – modrá, země – hnědá.⁷⁵ Problematika barev je stejně tak důležitá i pro dialektologii,⁷⁶ jelikož folklór a speciálně lidové písně jsou na zobrazení lokálního světa pomocí barev velmi bohaté proto ani v této práci nemůže chybět tato tematika.

V oravských písních se s barvami setkáme velice často, což je logické představují totiž jak čistě popisný prostředek k vyjádření barevnosti objektu, tak funkci literárních tropů, především metafory. Nejčastěji v písních narazíme na zelenou a šedou, následuje pak barva červená a nakonec černá. Pouze dvakrát je zmíněna hnědá barva a jen jednou bílá. Ačkoliv bychom čekali, že se bude v písních zpívat i o žluté a modré, ani v jednom ze sborníků tyto dvě barvy nevystupují. Žlutá barva obecně představuje motiv slunce, které v oravských písních rovněž najdeme, avšak ne ve spojení se žlutou barvou, objevuje se spíše vedle výrazu paprsků či v jedné písni s označením *jasne słońce*⁷⁷ (světlé slunce). Při představě modré barvy se nám zas vybaví nebe a voda, tedy motivy jakési čistoty. V souvislosti s vodou však v oravských písních jako metaforu čistoty najdeme spojení *babiogórsko woda*⁷⁸ (voda z Babí hory). Při hledání výskytu výše zmíněných barev jsem vycházela pouze z konkrétního názvu barvy, nejsou do této kapitoly zahrnuta slova, která danou barvu konotují.

4.1.1. Zelená

Zelená barva je vnímána hlavně jako barva přírody a vegetace. Podle R. Tokarského zelená barva je symbolem živé přírody, což také souvisí s jarem, protože na jaře je zeleň první známkou ožívající přírody a tím i života lidí. Zároveň s jarem souvisí konotace mládí.⁷⁹

⁷⁵ VAŇKOVÁ, Irena: *Jazykový obraz světa*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* (cit. podle: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA [30. 7. 2020]).

⁷⁶ Z polských klasických dialektologů se touto otázkou zabývali např. K. Nitsch, E. Ostrowska, nebo A. Zaręba.

⁷⁷ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 63.

⁷⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 27.

⁷⁹ TOKARSKI, Ryszard: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin 2004. Srov. VAŇKOVÁ, Irena: *Jazykový obraz světa*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* (cit. podle: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA [30. 7. 2020]).

Proto není překvapující, že je v oravských lidových písních zelená nejčastěji zmiňovanou barvou, objevuje se v písních celkem šestnáctkrát a nejčastěji popisuje zelený les.

Tato barva je v oravských písních nejčastěji ve spojení se čtyřmi motivy, s vyobrazením oravské přírody, s pastevečtvím, s láskou a svatbou a s křesťanskými svátky. Odkaz na přírodu se objevuje nejčastěji v podobě zelených lesů, hájů a luk, viz např. písně: *Sama jek se, sama*⁸⁰ (*P^uowiadajo na mnie, ze jo ni mom p^uola, **zieloneg^uo** wiyrsku p^uolówecka m^uoja*); *Lesie mój, lesie mój*⁸¹ (*Lesie mój, lesie mój, **zielony** mój lesie*); *Hoj, ze ino hoj, pod **zielony** gáj*.⁸² Další častý odkaz na zelenou je ve spojení s trávou a pastevečtvím, které bylo pro oravský lid hlavní obživou, viz třeba písně: *Pasym jo se, pasym*⁸³ (*Paście sie mi, kr^uowy, po zielonyj **trowie***); *Pastyrecka w lesie*⁸⁴ (*Ty m^uoje kr^uowicki zjadajo brzezine, **zielono** trowicke nieh^ujo na zime*). S motivem svatby je na Oravě těsně spjat motiv svatebního věnce. Právě tento věnec se v písních často objevuje v odkazu na zelenou barvu, je totiž spleten z bylin a kvítí. Dokazují to např. písně: *Nie mój ^uogródecek*⁸⁵ (*Bede jo se h^uodzić w **zielonym** wionecku... mom se k^uohanecka jak^uo dijamyncik*); *Kiebyście, dziywscynta*⁸⁶ (*Nie pude jo za cie, stary wyr^uobiony, tw^uoja głowa siwo, mój wionek **zielony***). V neposlední řadě odkazuje zelená barva v několika písních na oslavu křesťanských svátků letnic, speciálně na oslavu rusalských svátků.⁸⁷ Jedná se např. o písně: *Z tamtyj stróny wuody*⁸⁸ (*P^uościlabyk w śr^uody, p^uościlabyk w piontki, kieby mi g^uo dali na **Zielone Świontki***); *Jescek nie tóncól*⁸⁹ (*Jescek nie tóncól uod **Zielonyk** Świontek*).

4.1.2. Šedá

Šedá je R.Tokarským řazena spolu s bílou a černou mezi achromatické barvy, popisuje ji jako *czerní mniej czarny*,⁹⁰ tedy něco mezi bílou a černou. Černá, která ale není tolik černá. V polštině a rovněž i v oravštině vystupuje šedivá barva ve dvou názvech – *siwy*

⁸⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 46.

⁸¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 58.

⁸² KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 70.

⁸³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 15.

⁸⁴ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 24.

⁸⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 45.

⁸⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 55.

⁸⁷ tzv. *Zielone Świątki*.

⁸⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 54.

⁸⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 49.

⁹⁰ TOKARSKI (2004), s. 57.

a szary. Výraz *siwy* nejčastěji vystupuje v popisu barvy vlasů.⁹¹ V textech oravských písní šedá nejčastěji konotuje buď stáří, popis přírody či samotný barevný popis objektu. Je to druhá nejfrekventovanější barva (celkem v patnácti písních). Se symbolikou šedé a stáří můžeme pozorovat např. tyto písně: *Kiebyście, dziywscynta*⁹² (*Nie pude jo za cie, stary wyr^uobiony, tw^uoja głowa siwo, mój wionek zielony*); *Ej, stary já se, stary*⁹³ (*Ej, stary já se, stary, moja głowa siwá*). Barevný popis se týká hlavně oravské přírody, v tomto kontextu však může znamenat i chlad krajiny: *Poduháj, wiaterku, po tyj siwyj skale*;⁹⁴ stejnou píseň můžeme vidět i v druhém sborníku, na tomto příkladu je jasně viditelné, že je u obou sborníků uplatňován jiný zápis: *P^uoduhuj, wiaterku*⁹⁵ (*P^uoduhuj, wiaterku p^o tej siwyj skale*); *Pocóżeś tu przisła, siwá mgła, siwá mgła*.⁹⁶ Také můžeme zaznamenat písně, u kterých se šedá objevuje vedle zelené: *Inom cie widziála*,⁹⁷ (*Inom cie widziála w zielonej ubocy, z radości płakały moje siwe ocy*); *Kiebyście, dziywscynta*⁹⁸ (*...Nie pude jo za cie, stary wyr^uobiony, tw^uoja głowa siwo, mój wionek zielony*), u této písně můžeme pozorovat kontrast mládí (zelená) a stáří (šedá). Rovněž můžeme zaznamenat popis šedé srsti a hřívý koní, šedého peří holubů a šedé srsti tažných volů: *Widziál ja cie widziál kieś robiyla przydziál*⁹⁹ (*...i ja cie widziála kieś siwe wołki gnał*); *Ozleciały sie siwe g^uołymbie*;¹⁰⁰ *Sytkie kónie d^uobre*¹⁰¹ (*Sytkie kónie d^uobre nolepsy mój siwy*). Objevuje se také popis šedých očí: *Inom cie widziála, w zielonyj ubocy*¹⁰² (*...z radości płakały moje siwe ocy*); *Syćk^uo sie mi widzi*¹⁰³ (*...m^uoje siwe ^uocka pudo płakajyncy*).

⁹¹ *Słownik języka polskiego*, PWN (cit podle <https://sjp.pwn.pl/slowniki/siwy.html> [30. 7. 2020]).

⁹² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 55.

⁹³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 89.

⁹⁴ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 61.

⁹⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 10.

⁹⁶ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 62.

⁹⁷ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 71.

⁹⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 55.

⁹⁹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 79.

¹⁰⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 30.

¹⁰¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 32.

¹⁰² KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 71.

¹⁰³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 47.

4.1.3. Červená

Červená se v oravských písních objevuje především jako popis barvy oblečení, viz písně: *Sonsiadowa izba na štyrok kulickak*¹⁰⁴ (...*parobcy w cyrwónyk unyckak*¹⁰⁵); *Cyrwóno hustecka*¹⁰⁶; *Rabcanecka idzie*¹⁰⁷ (*Rabcanecka idzie w cyrwónym k^uozuhu*); v písni *Zyd^uowski Poniezu*¹⁰⁸ (*Zyd^uowski Poniezu w cyrwónyk p^uorteckak*) bychom mohli červenou barvu rovněž považovat jako metaforu jakéhosi vyčlenění z lokální společnosti, tato barva hraje totiž důležitou roli i v oravském lidovém kroji, u židovského oděvu však nebyla obvyklá. Setkáme se ale ještě s jedním označením červené barvy, a to ve významu *červenat se*. Ve sborníku J. Kaše a B. Lewandowské v písni č. 71, *Šnyło mi sie, śniyło, ze w polu gorzalo*,¹⁰⁹ se objevila ve výrazu červených lící (*Šnyło mi sie, śniyło, ze w polu gorzalo a to Janickowe licko rumiyniało*). Ve sborníku E. Míky se tento výraz nachází v písni č. 78, *P^uowiadajo na mnie*,¹¹⁰ zde se zpívá o dívce, která se nečervená, je ale pihovatá (*P^uowiadajo na mnie, ze jo nie cyrwóno, P^uowiadajo na mnie ze jo pieg^uowato*), to můžeme rovněž pochopit jako metaforu ženskosti.

Jak uvádí R. Tokarski, červená je považována za nejdokonalejší barvu, která je po věky spojována s magičností a neposledně má červená symboliku krve a ohně.¹¹¹ Symbol krve v nás ale nemusí evokovat jen něco negativního, krev se totiž pojí s motivem lidského života a oběti, proto častý popis červeného oblečení může znamenat jak motiv samotného života, tak i v podobě krve horkokrevnost oravského lidu.

4.1.4. Černá

Černá nejčastěji symbolizuje noc (jako protipóly černá – bílá, noc – den), temnotu a cosi neznámé.¹¹² V oravských písních se nejčastěji zpívá o černé barvě v kontextu černých očí, to můžeme spojit např. s hloubkou pohledu, který může budít zájem, ale zároveň být v

¹⁰⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 93.

¹⁰⁵ onuca = zavinovačky, hadr (pejorativně).

¹⁰⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 29.

¹⁰⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 36.

¹⁰⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 12.

¹⁰⁹ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 79.

¹¹⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 68.

¹¹¹ TOKARSKI (2004), s. 80–81.

¹¹² VAŇKOVÁ, Irena: *Jazykový obraz světa*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* (cit. podle: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA [30. 7. 2020]).

něčem nebezpečným. To dokládají třeba tyto písně: *Becy koza becy, ze má cárne ocy*¹¹³ (V tomto kontextu písně označuje slovo koza pejorativní označení dívky); *Kie já pasla bydlo widzialak strasydło*¹¹⁴ (*Kie já pasla bydlo widzialak strasydło, cárne ocka miało na mie poziyralo*); *Nie bem sie wydawać*¹¹⁵ (*Nie bem sie wydawać, jesce tr^uoske p^uockom, ur^uobiym se wóle m^uim cornym ^uockom*), černé oči se objevují také v těchto písních ze sborníku E. Miky: č. 11, 33, 35. Dále je v písních zmínka také o černém, tedy metaforicky hlubokém, lese: *“Ozlecialy sie siwe g^uołymbie*¹¹⁶ (*“Ozlecialz sie siwe g^uołymbie w corny las*). Zajímavou ukázkou je píseň *Kieby nie ta cárná wróna*,¹¹⁷ v této písni se sice zpívá o černé vráně, kvůli které chlupci nejsou doma, avšak v oravském nářečí má výraz *wróna* také význam tance, jedná se v tomto případě tedy o tanec a ve spojení s černou barvou představuje něco negativního (*Kieby nie ta cárná wróna, siedzieliby chłopcy w dóma, ale za tom cárnom wrónom we dnje w nocy chłopcy góniom*). V jedné z písní je černá popsána také jako černá zem ve významu půdy a smrti: *Corno ziyim, corno ziyim*¹¹⁸ (*Corno ziyim, corno ziyim, jo sie na cie gnijwom, wzinyaş mi mamicke*).

4.2. Zobrazení Oravy v písňových textech

Tato podkapitola představuje Oravu na základě lokálních míst, o kterých se v písních nejčastěji zpívá. Jak je v nich prezentována oravská krajina a oravské horské klima? Oravský lid je s krajinou těsně spjat, a proto je v písních příroda vyjevována velmi často, spolu s obrazem oravského lidu a mezilidskými vztahy, se jedná o nejčastější motiv písní. Zároveň zobrazení Oravy navazuje na předešlou podkapitolou. Krajina totiž v lidových písních úzce souvisí s barvami, které zde hrají podstatnou roli. V písních se setkáváme s popisem krajiny v souvislosti barev a skrze tyto dva faktory můžeme pozorovat vliv Oravy na lokální identitu jejích obyvatel.

Oravská krajina je nejčastěji popisována jako území hlubokých lesů, kopců, hor, skal, hájů a pastvin. Celkem najdeme třicet tři odkazů na oravskou přírodu. Nejčastěji se Oravané v písních odvolávají na lesy, které jsou v častém spojení se zelenou barvou. Les je v písních zmíněn celkem šestnáctkrát. O kopcích se zpívá v šesti písních, stejně tak o horách.

¹¹³ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 72.

¹¹⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 77.

¹¹⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 20.

¹¹⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 30.

¹¹⁷ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 72.

¹¹⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 52.

Zmínky o přírodě najdeme jak v popisu a opěvování krajiny, viz písně: *Kómoratki my se*¹¹⁹ (...*Kie ja sie zaśpiewom, puscym g^los d^oolinom,... puscym g^los p^o lesie*); *Ozleciały sie siwe g^oołymbie*¹²⁰ (*p^o lesie, ...w corny las*); *Popod las popod las, popod samo gojke*,¹²¹ tak také nalezneme odkaz na přírodu ve spojení se smutkem a nešťastnou láskou, viz písně: *P^ooduhuj, wiaterku*¹²² (*P^ooduhuj, wiaterku, p^oo tej siwyj skale, m^ooze mi wyzynies z meg^o serca zale*); *Grónie m^ooje, grónie*¹²³ (*Grónie m^ooje, grónie, wy wys^ookie lasy, ka sie mi p^oodziały m^ooje downe casy... b^ooli mie serdeck^o, jak by nie b^oola^oo kiedy sie, dziywczyn^o, w t^oobie ^ookłama^oo*); *Pocóżeś tu przised, stary dónajecki*¹²⁴ (...*Kiedyś se nie przywiód swojej kochanecki*). Dále ve sbornících nalezneme písně, kde je Oravan v kontaktu s přírodou během práce, viz: *Bierymy, bierymy*¹²⁵ (*Bierymy, bierymy lyneczek znad lasu...*); *Radak cie widziała*¹²⁶ (... *lepi paś ^oowecki p^oo zielonym lesie*); *Pastyrecka w lesie*.¹²⁷ Nejdůležitějším motivem jsou však lesy a hory, zpívá se o nich např. v těchto písních ze sborníku J. Kaše a B. Lewandowské: č. 11, 12, 14, 49, 76, 82, 90, 91, 105. Nejvyšší horou Beskyd, tyčící se nad Oravou, je Babí hora (1725 m. n. m.). V písních zaujímá významné místo a jak z nich lze vyčíst, je pro oravskou kulturu pýchou, což dokazují např. tyto písně: *Nasa Babiá Góra to jest piykná skała*,¹²⁸ *Uciyni uciyni štyrnalowi skrzydła*¹²⁹ (*Uciyni uciyni štyrnalowi skrzydła, zeby nie oynosil z Babiuj Góry śrybła*); *Radak cie widziała*¹³⁰ (*Nie pij g^oorzolecki, b^oo cie, h^oopce, sk^ooda, lepi cie ^ookrzepi babiogórsko w^ooda*).

Rovněž podnebné klima Oravy je motivem sloužícím v písních k popsání běžného počasí tohoto regionu a navozuje atmosféru horské oblasti. Objevuje se v písních déšť, vítr a sníh, slunce a mlha. *Leje dysc, leje dysc*¹³¹ (*Leje dysc, leje dysc, dr^oobn^oo siekawica, uleje, usiece m^ooje blade lica... nie lyj, dyscu, nie lyj, b^oo cie tu nie trzba*); *Jednom d^oolineckom*¹³² (*Jednom d^oolineckom śniyzek p^oolatuje*); *Pocóżeś tu przisła siwá mgła, siwá mgła*¹³³ (*Pocóżeś tu przisła, siwá mgła, siwá mgła tyś mi do wiyrsycka chodnicek zaległa*). Setkáme

¹¹⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 26.

¹²⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 30.

¹²¹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 81.

¹²² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 10.

¹²³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 13.

¹²⁴ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 62.

¹²⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 21.

¹²⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 27.

¹²⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 24.

¹²⁸ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 93.

¹²⁹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 93.

¹³⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 27.

¹³¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 61.

¹³² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 65.

¹³³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 62.

se taktéž s personifikací počasí, to představuje např. píseň: *Poduháj, wiaterku, po tyj siwyj skale*¹³⁴ (...*wyzynies z mego serca zale*); *Pocózes tu przisła, siwá mgła, siwá mgła*.¹³⁵ S podnebím tohoto území souvisí těžké životní podmínky, které jsou v několika písních zobrazovány dokonce jako bída, na což odkazuje např. píseň *Biyda muoja, biyda*,¹³⁶ nebo *Jednom duolineckom*¹³⁷ (...*Dalaś mie, mamick^o, z biydy duo niew^ole...*).

Odkazy na oravské vesnice a různé lokality jsou v písních také hojně zastoupeny,¹³⁸ ať už ve smyslu vychvalování vsí, jejich popisu či porovnávání se mezi vesnicemi navzájem. Nejčastěji zmiňovanými jsou vsi Lipnice, Jablónka, Zubřice, Rabka, Chyžné a Polana (nejedná se ale přímo o vesnici, je to osada na kopci v Zubrzyci Górné). Setkáme se ale i s popisem oblastí mimo Oravu (např. Krakov, Giewont, Ratułowice). V Mikově sborníku na Lipnici, jakožto pěkné městečko, nad kterým vychází slunce, odkazuje píseň č. 19, nebo je také popisovaná takto: *Na Lipnicy d^o obrze, na Lipnicy śmiał^o, ale na Lipnicy wesol^o ości mał^o. Lipnicańscy hł^o opcy t^o samo parada*.¹³⁹ Tato ukázka dokládá, jak tvůrčí lidová slovesnost poslouží jedné vesnici vymezit se vůči druhé. Dále je v tomto sborníku Lipnice v těchto písních: č. 57, 69. Sborník J. Kaše a B. Lewandowské odkazuje na Lipnici např. těmito písněmi: č. 23, 28, 60. Celkem je obraz Lipnice zastoupen v osmi písních. Píseň č. 34 ve sborníku E. Miky odkazuje na svatbu v Jablónce. O Zubřici se dozvídáme z těchto písní: *Na Zubrzicy bywám, kromki chleba ni mám*;¹⁴⁰ *Śtyry mile puola*¹⁴¹ (...*nie ma na Zubrzicy dziywecki bez wuola*); *Jak zek se śpiywała na zubrzickim gróniu*.¹⁴² Další místo, které je ve sbornících zmiňováno, je Polana, a to např. v těchto dvou písních: *Ni ma ci t^o, ni ma*¹⁴³ (*Ni ma ci t^o, ni ma, jak^o na p^olanie, za słónecka legnie, za drugieg^o stanie...*); *Hej, polana, polana tatusiowa sama*.¹⁴⁴ O Rabce se dočítáme v Mikově sborníku v písni č. 31 a 71, v Kašově v písni č. 48. Svoje místo si v písních drží i popis jarmarku, na kterém Oravané obchodují, viz např. písně: *Na to Pan Bóg stworzól odpusty jarmarki*;¹⁴⁵ *Ni mom nic, ni mom nic*¹⁴⁶ (*Bedzie w Robce kiermas, na Jablónce drugi*).

¹³⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 61.

¹³⁵ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 62.

¹³⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 42.

¹³⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 64.

¹³⁸ Celkem dvacetkrát.

¹³⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 48.

¹⁴⁰ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 98.

¹⁴¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 66.

¹⁴² KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 92.

¹⁴³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 56.

¹⁴⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 61.

¹⁴⁵ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 88.

¹⁴⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 62.

Kromě lokalit se v písních vyskytuje také oravská fauna, která se zde nejčastěji objevuje v kontextu obživy a práce venkovského lidu nebo symbolizuje různá obrazná pojmenování. Celkem patnáctkrát nacházíme zmínku o domácím dobytku, jedná se hlavně o krávy a koně. Ve smyslu obrazného pojmenování se setkáváme se symbolem ptáka, tj. kukačky, holuba a vrány, ryby a žáby. Pták v písních především zvěstuje nějakou informaci (např. písně ve sborníku E. Miky č. 21, 41, 42, 58), holubice v písních představuje také křesťanský motiv, ryba je v písních vždy spojována s vodou (viz sborník Miky písně č. 29, 38) a žába je zas metaforou staré a prohané ženy (viz píseň v Mikově sborníku č. 39), jednou je zamilovanost přirovnána k žábám v mokřadách (viz píseň v Mikově sborníku č. 29).

4.3. Obraz oravského lidu a popis jeho mentality

Písně zobrazují Oravana hlavně jako impulzivního horala (*góral*) a pracovitého člověka. Popis horala nalezneme ve sborníku J. Kaše a B. Lewandowské pod čísly písní 11, 73, 76, a ve slovníku E. Miky pod čísly 20 a 62. V písni č. 11 je horal popisován takto: **Góral** ci já, góral¹⁴⁷ (*Góral ci já, góral spod samiúckich Tater*). V další z písní je horal spojován s alkoholismem: *Podpod las podpod las, podpod samo gojke*¹⁴⁸ (*Podpod las podpod las, podpod samo gojke, seł góral namawiać zabacól gorzálke*). Objevuje se i popis horala běhajícího za dívkami: *Z góry, h^uopcy, z góry*¹⁴⁹ (*Z góry, h^uopcy, z góry, "od wysnieg^uo końca, p^uokiel nie nojdymy śwarneg^uo dziywcyńcia*). Popis práce a obživy Oravanů je v obou sbornících hojně zastoupen, nejčastěji se jedná o pastevectví, práci v lese a práci kolem domu. V Mikově sborníku jde o tyto písně: č. 6, 12, 30, 54, 63, 72 a 87. Ve sborníku J. Kaše a B. Lewandowské jde o písně č. 8, 9, 24, 37, 38, 64, 67, 70, 79, 89 a 103. Pasení dobytka se nejčastěji vyskytuje ve spojení s jalovicí, volem a ovce, viz např. písně: **Pasym** jo se pasym¹⁵⁰ (...*t^uoje bydelecka: mamusine kr^uowy, m^uoja jalówecka*); **W^uolorze**, w^uolorze¹⁵¹ (*W^uolorze, w^uolorze, wyście w^uolki pašli*). Vyskytuje se i obraz Oravana, jako sedláka – gazdy (*Do rogu mój zágónecku*¹⁵²), mlynáře (*Cyja to dziywcyyna, stoi u kumina*¹⁵³), myslivce

¹⁴⁷ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 59.

¹⁴⁸ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 81.

¹⁴⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 28.

¹⁵⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 15.

¹⁵¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 35.

¹⁵² KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 64.

¹⁵³ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 68.

(*Zacekáj ty jeleniásku*¹⁵⁴) a kočího (*Zajade, zajade furmanowi dróge*¹⁵⁵). V souvislosti s prací Oravanů se v písních objevuje také popis pracovitosti a lenosti. Např. skladba č. 104 ze sborníku J. Kaše a B. Lewandowské, představuje ženu, která je sice krásná, ale líná a v domácnosti nic nedělá. Píseň č. 94 popisuje touhu po zábavě, ale nechut' k práci. V písni č. 61 naopak vidíme popis ženy z Lipnice, která sice není hezká, zato je pracovitá. Dále se ve sborníku Miky setkáváme s písni č. 9, kde je muž označen za *bujoka*, tedy líného muže. Lze se tedy domnívat, že lidové písně plnily rovněž výchovnou funkci. Měly varovat, že lenost v domácím hospodářství se v horském pásmu nevyplácí.

Na řadě textů je vidět pobožnost Oravanů. Motiv kostela a odkazování se k Bohu je velmi časté (celkem dvacetkrát), tento jev můžeme pozorovat např. v těchto písních: *P^uoduhuj, wiaterku*¹⁵⁶ (...*P^uocies ze mie, p^uociez, Panie B^uoze.*); *Pudym d^uo k^uościola*;¹⁵⁷ *Na to Pan Bóg stworzyól odpusty jarmarki*.¹⁵⁸ Ve spojení s vírou se v písních objevuje také motiv ďábla: *Dziascy by wiedzieli*;¹⁵⁹ *Hluopiec jo se, hluopiec*¹⁶⁰ (...*Duopiyrok se zacon ku dziywcynie huodzić, uobiecoł mie diabol duo przikuopy hodzić. Diabolku, diabolku ni mos prawa duo mnie, buo sama dziywcyna uodkozała puo mnie!*). V kontrastu religiozity Oravanů se v jedné písni setkáváme s mystickým symbolem ducha, jedná se o píseň *Kie já pasła bydło widzialak strasydło*,¹⁶¹ přičemž duch je, jak bylo zmíněno výše v podkapitole černé barvy, zobrazen s černýma očima, symbolizuje tedy cosi tajemného. Zajímavostí ale je to, že odkaz k pobožnosti tohoto lidu, se objevuje převážně ve sborníku E. Miky, sborník J. Kaše a B. Lewandowské uvádí pouze dvě písně s touto tematikou (písně č. 96 a 118). Ačkoliv vycházím v této analýze pouze z rozborů druhé, hudební části tohoto sborníku, která oproti textové části sborníku s 609 texty, obsahuje pouze 128 písní, do části textové jsem také nahlédla a tato tematika se v ní nachází jedenáctkrát (většina z nich v písních se svatební tematikou), což na počet textů, není mnoho. Může to být dáno tím, že postupem času (mezi prvním a druhým sběrem písní uplynulo více jak 40 let) se pro oravský lid stává víra méně důležitá.

¹⁵⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 85.

¹⁵⁵ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 82.

¹⁵⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 10.

¹⁵⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 39.

¹⁵⁸ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 88.

¹⁵⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 50.

¹⁶⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 30.

¹⁶¹ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 77.

Důležitým projevem kultury je hudba, zpěv a tanec, což dokládá i samotný fakt existence těchto dvou sborníků, ze kterých v práci vycházím. Tanec a zpěv se v písních objevují v každodenním životě i při slavnostech, setkáme se s tímto prvkem v přírodě, v domácnosti, v kostele, při práci, na trzích. Oravané zpívají, hrají a tančí sami i ve skupinách, ve smutku i v radosti. Viz: *Stará babo rusoj sobom*¹⁶² (*Stará babo rusoj sobom bo nie bede táńcył z tobom...*); *Nuta moja, nuta, mojego Jasińka*¹⁶³ (... *có se je śpiywował kie do nas chodzywał*); *Jescek nie tońcót*¹⁶⁴; *Kómoratki my se*¹⁶⁵ (*Kómoratki my se, przy drodze bywome, nie zol nas p^uosłuhać, kie se zaśpiywome*); *Zagrojcje, zagrojcje*¹⁶⁶ (*Zagrojcje, zagrojcje moi muzyckowie*).

Se zpěvem a tancem se v písních často kloubí konzumace alkoholu, hlavně kořalky a vína. Odkaz na alkohol je v písních velmi častý (celkem ve čtrnácti zanalyzovaných skladbách), spojený hlavně se zábavou, objevuje se ale i v kontextu problematiky tohoto regionu, viz písně: *Radak cie widziała*¹⁶⁷ (*Radak cie widziała, jesce bedym lepi, jacy mi mój miyły g^uorzolecki nie pij... Nie bój sie, śuhajku, nie zginies...*); *Babuś moja babuś, moja babulinko*¹⁶⁸ (...*ty pijes gorzálke, ja se pijym winko*). V kontextu zábavy je tato problematika viditelná např. na písních: *Ej, g^uorzolecka trunek*¹⁶⁹ (*Ej, g^uorzolecka trunek d^uobro na frasunek... Zagrojcje, zagrojcje moi muzyckowie, bo mi zasumiała g^uorzolecka w głowie*); *Jo by nie śpiywała*¹⁷⁰ (*Jo by nie śpiywała, kieby nie g^uorzolka, ale sie napiyła z dw^uouśneg^u o gorka*); *Pije mi k^uohanek*¹⁷¹ (*na drugijj dziedzinie, juz kónicki przepiół, jesce w^uolki zynie*); *Pijcie, h^uopcy, wink^uo*¹⁷² (*nie w^uode gróniowo, w^uodzicka wom sk^uodzi..*).

Kromě problematiky alkoholismu se v písních objevuje i prvek násilí, v každé z těchto písní je však násilí zobrazeno jako něco běžného. Dokládají to např. písně: *Jechál dziazek z grónia*¹⁷³ (*Jechál dziazek z grónia zabił fajkom kónia*); *Zbiyla mie mamusia*

¹⁶² KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 59.

¹⁶³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 83.

¹⁶⁴ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 49.

¹⁶⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 26.

¹⁶⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 71.

¹⁶⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 27.

¹⁶⁸ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 84.

¹⁶⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 34.

¹⁷⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 44.

¹⁷¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 52.

¹⁷² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 56.

¹⁷³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 79.

kapuścianym krzakiym,¹⁷⁴ *Na, có tuo tu za miastuo*¹⁷⁵ (...*Kic"ory, Kic"ory, t"o hyrne miast"o, zabiól tam hł"op babe, có mu zjadła ciast"o*).

4.4. Zachycení mezilidských vztahů

Zobrazení mezilidských vztahů je spolu s výjevy oravské přírody nejčastějším prvkem písní. Objevují se, ať už přímo či metaforicky, skoro v každé písni. A není to nic překvapujícího, člověk je tvor společenský, a ani v horských krajinách tomu není jinak. Není-li to v tomto regionu s dlouhou a krutou zimou dokonce ještě důležitějším prvkem.

Je nutné seznámit čtenáře s faktem, že struktura osídlení oravských vesnic se oproti venkovu v Čechách i na Moravě liší. Nikde na Oravě neplatí tradiční český typ vsi s návsi. Samotný svět vesnic není vázán na jedno centrum. To lze vidět i v písních, interakce Oravanů se totiž „točí“ hlavně kolem domu a kostela. Typickým pro oravské písně jsou vztahy partnerské, milenecké, rodinné, přátelské a sousedské. Častým motivem je nešťastná láska či touha po manželském svazku.

Nejčastěji v písních vystupují vztahy partnerské a milenecké. Vyskytuje se zde řada písní s odkazem na lásku a milence, viz písně ze sborníku E. Miky: 22, 29, 35, 37, 45, 47, 53, 58; a písně obsažené ve sborníku J. Kaše a B. Lewandowské: č. 2, 25, 33, 44, 53, 71, 93, 116, 126. Jedna píseň v Mikově sborníku, *Dy jo se p"oziyrom*,¹⁷⁶ představuje mileneckou lásku během války v podobě čekání na dopis od milého, objevuje se zde motiv slunce, jako východ nového dne a plynutí času. Dále můžeme v oravských písních nalézt častou tematiku odmítnutí lásky, speciálně odmítnutí svazku, viz písně ze sborníku Miky: č. 4, 5, 7, 11, 21, 38, 41, 43, 46, 50, 60, 83; a tyto písně ze sborníku J. Kaše a B. Lewandowské: č. 32, 82, 120.

V otázce hledání partnerského vztahu se objevuje i motiv peněz, kdy si mládenec hledá bohatou dívku, viz píseň č. 24,¹⁷⁷ 29¹⁷⁸ (*Siuhaj já se siuhaj... bede se wybiurál bogate dyizwecki*).

Partnerský vztah se v písních často objevuje, jak jsem výše zmiñovala, v chalupě, např. v písních: *Na lipie na lipie, dziád polywke chlipie*¹⁷⁹ (...*dziadówka nalywá dziad sie na*

¹⁷⁴ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 73.

¹⁷⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 69.

¹⁷⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 64.

¹⁷⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 31.

¹⁷⁸ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 65.

¹⁷⁹ KAŠ; LEWANDOWSKA (2007), s. 66.

nie gnijwá); *Siadáj na stolecek, pokładáj wiánecek*.¹⁸⁰ V textu *W siyni na lawie, namáwiała mie*¹⁸¹ (...zeby já jyj rzepe skrobál...), se objevuje motiv společné práce partnerů v chalupě.

Zajímavým jevem, který se v písních objevuje, jsou rozhovory mezi mužem a ženou, ať už mezi milenci – např. jde o písně: *Nie ku t^uobie idym*¹⁸² (...*“Otwórzze, dziywczyn^uo, prawe ^uokiyneck^uo, cy cie nie uwidzyc z p^uola na lózeck^uo. – Nie buhoj, nie buhoj, b^uo tu pusto ściana...*); *Duobrze mi je, duobrze*¹⁸³ (...*przi mamičce muojyj, jakuo mi tyz bedzie, Janicku, przi twuojyj... – nie bój ze sie, Maryś...*); či pouze v interakci: *Stará babo rusoj sobom*¹⁸⁴ (*bo nie bede tańcył z tobom. – Lepiej rusyc w lesie kołym jako táńcył z takim wołym*), dále třeba píseň č. 70.¹⁸⁵

Z rodinných vztahů se nejčastěji objevuje vztah matky a dítěte, poté je párkrát zmíněn otec a prarodiče. Mateřský vztah vystupuje v kontextu starostlivost, v písni *Pasym já se pasym, krowicki za lasym*,¹⁸⁶ kde matka přináší dítěti jídlo k práci na pastvě (...*niesie mi mamusia moskálicka z mashym*); dále se v písních dítě na matku obrací s různými otázkami, např. *Wesele wesele, małe weselisko*¹⁸⁷ (...*cymuś nie zrobiła wiynksego mamicko*); v pár písních se objevuje také obraz matky trestající dítě: viz písně č. 41,¹⁸⁸ 51.¹⁸⁹ Píseň *Poblogoslów matuś i ty ojce drogi*,¹⁹⁰ představuje rozloučení dítěte s rodiči.

Písní s přímým odkazem na sousedské vztahy není mnoho, objevuje se ale například v písni *Sqsiad^uowa izba*¹⁹¹ (...*Przidź se śuhaj d^uo nos bez dwa p^uotocoski, dy jo ci nastr^uojym ciękkie unycoski*).

V neposlední řadě je důležité zmínit objevující se narážky na postavení menšin v oravské společnosti – na Židy a Romy. Písně, ve kterých jsou zmiňováni Židé stávající se viditelně objektem antisemitského myšlení, jsou ve sbornících dvě: *Zyd^uowski Poniezus*,¹⁹² představuje Žida sedícího v červených kalhotách u kamen v chalupě, popisuje jeho vzhled a nešikovnost a asi i chamtivost; v neposlední řadě je zde důležitá protikatolická zmínka *Poniezus*, tedy *Pon Jezus*, která může představovat urážku katolíků, typickou pro

¹⁸⁰ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 90.

¹⁸¹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 90.

¹⁸² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 36.

¹⁸³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 11.

¹⁸⁴ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 59.

¹⁸⁵ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 79.

¹⁸⁶ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 59.

¹⁸⁷ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 64.

¹⁸⁸ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 69.

¹⁸⁹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 72.

¹⁹⁰ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 82.

¹⁹¹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 62.

¹⁹² MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 12.

evangelické či jiné enklávy (...*Zydowski Poniezus rod by tyz, rod by tyz, kieby mu dol rzepki, zjod by tyz, zjod by tyz*). A ani píseň *Dziascy by wiedzieli*,¹⁹³ nepředstavuje židovské etnikum v pozitivním slova smyslu, tato píseň totiž spojuje alkoholismus s Židovkou (*Dziascy by wiedzieli, ka mój stary siedzi, iście u Zydówki g^o orzolecke cedzi*). Na Romy jsou v písních narážky na jejich kočovný život, ale ne vždy v negativním slova smyslu. Píseň *Kiedy ja sie ozhalukám*¹⁹⁴ představuje touhu po jejich kočovnému životu. V písni *P^oowiadajo na mnie*¹⁹⁵ se setkáváme s výhrůzkou, že když se dívka nevdá, unese ji *Cygon*.

Není jednoduché shrnout kulturní analýzu oravských lidových písní do jednoho souhrnného obrazu. Frekventované motivy a symboly jsou v kultuře zapojeny do nejrůznějších konotací a není neobvyklé, že se liší dokonce mezi jednotlivými vesnicemi. Přesto se zde pokusím zobecnit alespoň dvě poznámky. Sémantika barev se v mnohém ukazuje jako svébytná, odlišující Horní Oravu od celého Polska. Nejlépe to je vidět na absenci modré, která přitom hraje zásadní roli v jazykovém obrazu světa obecné polštiny. Daleko důležitějším symbolem je zelená s konotacemi života a mládí a neposledně přírody, která hraje v životě Oravanů zásadní roli. Motivům všech písní vévodí opozitum dynamický – statický. Dynamický život je spjat s radostí, pohybem, pracovitostí, mládím, jarní přírodou a zelenou barvou. Statické se pojí se smutkem, stářím, leností, chladnou krajinou, šedou barvou a prostředím chalupy. Kontrast radosti a smutku dokládá na jedné straně tanec a zpěv, na druhé nešťastná láska. Písňe mají také nezastupitelnou roli výchovnou, formují rodinné i sousedské vztahy.

Oba postřehy, vyvolávají otázku, do jaké míry zůstala oravská lidová kultura svébytná a zároveň přístupná celému polskému jazykovému společenství a jaké faktory mluví ve prospěch životnosti nářečí. Této otázce je věnována pozornost v další kapitole.

¹⁹³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 50.

¹⁹⁴ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 58.

¹⁹⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 14.

5. Specifika oravských lidových písní a důvody jejich aktuálnosti

V předešlé kapitole jsem představila nejčastěji se vyskytující prvky oravských písní, které formují identitu Oravy a samotného Oravana. Aby však byla lépe pochopena tato kulturní a jazyková specifika, která se v oravských lidových písních vyskytují, je nutné začít pátou kapitolu stručným nastíněním dějin osidlování Horní Oravy a vlivů, jakými na sebe etnika působila.

Horní Orava je region, na kterém se prolínaly styky různých etnik. Hlavní dvě etnicity, které osídlily toto území ve středověku, byli Poláci a Slováci, stýkající se na jižní straně politických hranic Polska a Uher. Systematická kolonizace Horní Oravy polským obyvatelstvem je ale otázka až pozdějšího působení. Polskému a slovenskému prvku předcházelo osidlování Horní Oravy kočovnými pastýřskými kmeny, Valachy. Jejich nomádský styl života je vedl do neustálé změny místa, nejednalo se tedy z jejich strany o dokončení osidlování. Podle práce etnologa Kazimierze Dobrowolského¹⁹⁶ začali Valaši obývat Oravu již během 15. století. Během 16. a začátkem 17. století se valašský element na Horní Oravě rozplynul mezi početným osidlováním elementu polského a slovenského, přestože Valaši nabyli procesem svého osidlování tzv. valašské právo.¹⁹⁷ Systematické osidlování Horní Oravy polskou kolonizací začalo v 16. století, kdy oravskou župu získal německý kupecký rod Turzů. Jednalo se hlavně o vlnu Poláků z okolí Živce a Jordanova. Proces polského osidlování Horní Oravy se uskutečňoval ve vlnách, nacházíme dokonce zmínky o vlně osidlování v 18. století. Od prvopočátku tohoto osidlování přicházelo polské etnikum do styku s etnikem slovenským, což dokládá nespočet polských a slovenských výzkumů. Vzájemně na sebe působili kulturně, duchovně, politicky a hlavně hospodářsky (jedná se především o kontakt pastýřů) a jazykově. Dočítáme se rovněž o četných případech migrací Slováků do Malopolska, obzvláště do oblasti Živce, a to ještě v 18. století.¹⁹⁸ Části Horní Oravy osídlené polskou kolonizací si však navzdory slovenské vlně osidlování zachovaly etnický polský charakter v podobě jazyka, kroje a lidových zvyků.¹⁹⁹ Během 16. století začali Poláci a Slováci zakládat na Horní Oravě vsi. Celkem bylo v této oblasti do konce 16. století založeno devatenáct slovenských vsí a dvanáct polských. „Nie różniły się one ani prawem lokacyjnym (wołoskim), ani typem gospodarki. Osadnictwo polskie

¹⁹⁶ DOBROWOLSKI, Kazimierz: *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*. Lvov 1930.

¹⁹⁷ Jedná se o souhrn právních norem a zvyků Valachů, potvrzených panovníkem.

¹⁹⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 81–83.

¹⁹⁹ SEMKOWICZ, Władysław: *Materiały do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. Zakopane 1932. Cit. podle: MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 83.

wyraźnie trzymało się przygranicznych okolic trzech dróg publicznych, krakowskiej, żywieckiej i podhalańskiej.²⁰⁰ Během 17. století se jednalo o kolonizaci už převážně polskou.²⁰¹ Polští kolonisté tak vytvořili etnografickou skupinu oravských horalů (*Górale Orawscy*) s vlastním nářečím patřícím mezi polská horská nářečí.²⁰²

Neposledně je důležité zmínit, jaké působily na Horní Oravě vlivy jazykové. Početné výzkumy polských horalských nářečí ukázaly velký vliv slovenštiny. Rovněž Valaši po sobě zanechali různé teritoriální názvy, příjmení a část pastýřské terminologie, které oravština převzala. Viditelný je též německý a maďarský vliv. Můžeme si všimnout řady hungarismů v pastýřské terminologii, tyto hungarismy však nejsou přímým vlivem maďarštiny, dostaly se do nářečí skrze slovenštinu a slovenskou pastýřskou terminologii. Naopak germanismy vstoupily do oravského nářečí přes religiózní kulturu, kdy začátkem 17. století byl na oravský lid vyvinut nátlak, aby přešli od katolické víry k protestantské.²⁰³ Pozdější jazykové vlivy vstoupily do oravského nářečí hlavně styky vzdělávacími a religiózními a to skrze politiku Uher a slovenskou expanzi. Tato problematika byla podrobněji popsána ve třetí kapitole.

5.1. Specifika sborníků *Pieśni Orawskie*²⁰⁴ a *Pieśni z Orawy*²⁰⁵

Jak již z předešlých kapitol vyplývá, jedná se o dva základní sborníky oravských lidových písní, které vyšly tiskem a jsou primárními zdroji této práce. Sborník z roku 1934, *Pieśni Orawskie*, je dílem folkloristy, pedagoga, národního a regionálního buditele a především rodáka z Horní Oravy, Emila Miky. V této práci však vycházím z jeho pozdějšího vydání, z roku 1957,²⁰⁶ jde o první díl publikace, která byla zahrnuta do série polské lidové hudby, pod názvem *Materiały do Polskiej Muzyki Ludowej*.²⁰⁷ Oproti prvnímu vydání je publikace rozdělena do dvou částí. První část obsahuje Mikův sborník oravských písní, obohacen ale o index míst původů písní a o další varianty melodií některých písní, které Mika do původního sborníku nezahrnul. Druhá část publikace dále kromě Mikova sborníku

²⁰⁰ TRAJDOS (2018), s. 171.

²⁰¹ TRAJDOS (2018), s. 171.

²⁰² TRAJDOS (2018), s. 173.

²⁰³ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 83–85.

²⁰⁴ MIKA; CHYBIŃSKI (1957).

²⁰⁵ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007).

²⁰⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957).

²⁰⁷ CHYBIŃSKI, Adolf: *Pieśni ludu polskiego na Orawie*. In: *Materiały do Polskiej Muzyki Ludowej. Pieśni Orawskie*. Kraków, Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1957, s. 77–167.

zahrnuje také rukopis muzikologa Adolfa Chybińskiego, *Pieśni ludu polskiego na Orawie*, který sepsal mezi lety 1939–1945. Původně Chybiński zamýšlel rozdělit práci na dvě části, první část by byla sémantická a analyzovala by písně z Mikova sborníku, druhá část měla být rozšířena o materiály písní z dalších regionů, za účelem následného porovnání rysů oravských písní s písněmi jiných regionů. Svou práci ale Chybiński nakonec nedokončil, a tak byla finální publikace zbavena tohoto podílu na dvě části. Sborník E. Miky obsahuje 102 písní a v roce svého prvního vydání se jednalo o jedinou publikaci oravských písní. Muzikolog Chybiński okomantoval Mikův sborník takto: „Nie jest wprawdzie bardzo obfity, ale najzupełniej wzstarczający, aby na jego podstawie uzyskać pozytywne wyniki badań nad melodiami ludowymi Górnej Orawy polskiej.“²⁰⁸ Sběr písní proběhl v těchto oravských vsích: Lipnice Velká, Lipnice Malá, Chyžné, Jabłonka, Oravka, Podvilk a Rabčice (v době sběru už náležela Československu), dále pak na místech Polana, Kiczory a Przywarówka. Nejvíce písní pochází z Lipnice Velké, je to dáno tím, že sám autor z této vsi pocházel a působil v ní jako pedagog. Jak ale sám Mika uvádí: „Niemniej jednak wiele wydanych w tym zbiorze melodii zna i śpiewa nie tylko moja wieś rodzinna, ale i wszystkie wsi okoliczne.“²⁰⁹ Ačkoliv má každá ves svou specifickou píseň, spoustu z nich je stejných, nebo se liší jen trochu. Ve sborníku tyto odchylky zaznačil E. Mika variantami, kterých se zde objevuje celkem 22. A přestože písní posbíraných Mikou není mnoho, pro obecnou představu o oravském lidu a oravském regionu stačí. V písních je kromě notového záznamu, textu písní a tempa uvedeno rovněž datum a místo zápisu písně, jméno a věk informátora, od které E. Mika píseň slyšel. Jak autor upozorňuje, ve svém díle se zaměřil hlavně na melodiku, a ne texty, kterých je nespočet znění a dají se zpívat na každou melodii oravských písní.²¹⁰

Pieśni z Orawy je společná publikace rodáka z Oravy a profesora dialektologie na Jagellonské univerzitě v Krakově, Józefa Kaše a muzikoložky působící rovněž na UJ v Krakově, Bożeny Lewandowské. Jejich společný sborník vyšel v roce 2007, avšak materiály pro jeho sepsání byly posbírány již v letech 1975 a 1977. Terénní sběr písní tohoto sborníku taktéž, jako u E. Miky, neprobíhal ve všech vesnicích Horní, ani polské Oravy, avšak v těch místech, kde nebyl proveden, proběhl minimálně průzkum znalostí repertoáru, který se ukázal jako velmi rozsáhlý. Sborník obsahuje písně z následujících vsí: Lipnice Velká,

²⁰⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 5.

²⁰⁹ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 7–8.

²¹⁰ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 5–6.

Lipnice Malá, Zubřice Horní, Zubřice Dolní, Jablonka a Chyžné. Celkem bylo posbíráno přes 600 melodií s mnohonásobně více verši. Ve sborníku se však ukázala jen část z nich. Během průzkumu se stávalo, že část informátorů, od kterých byl materiál posbíráán, měli pár oblíbených melodií, na které zpívali všechny texty, jež si pamatovali. Zároveň se v posbíraném materiálu objevují melodie, které sebral i E. Mika. Zajímavý je fakt, že většina z nich se nezměnila. Publikace je rozdělena do dvou částí. První, textová, zahrnuje pouze texty písní bez notového záznamu melodie a jsou do této části zaneseny i písně pouze o jedné sloce – představují většinou pouze část písně, kterou si ale informátor dále nepamatoval a nebo se jedná o tzv. „oravské čtyřverší“ (nejčastější forma lidové písně na Oravě).²¹¹ Rovněž se v této části sborníku nachází řada písní, které mají totožný první verš a liší se až dalšími. Texty nacházející se v tomto oddíle často neudávají jméno informátora, který tuto píseň badatelům představil, je to z toho důvodu, že se často objevovaly u více respondentů. Druhá část sborníku je hudební a obsahuje jak texty písní, tak k nim určené notové záznamy a metrum. Dále je u těchto písní uvedeno také jméno a příjmení informátora, jeho datum narození a místo a den nahrávky písně. Tato hudební část obsahuje 128 písní.²¹²

5.2. Dělení písní dle sborníku *Pieśni z Orawy*

Ve sborníku Józefa Kaše a Boženy Lewandowské jsou písně rozděleny do pěti skupin podle kritéria obsahu a funkce textu písně a dále podle kritéria hudebního, nejedná se však o rozdělení autorů, tento podíl pochází od samotných Oravanů. Vydělovali tím písně podle toho, za jakých příležitostí je zpívali. Písně se dělí do následujících skupin: **1. *śpiywecki*** (také *śpiywki*) – jedná se o nejcharakterističtější skupinu písní, nejčastěji jen o jedné sloce, tato skupina písní se zpívá jak na svatbách, tak na zábavě při tanci, při práci, ale rovněž jako ukolébavky; **2. *dlugse*** – toto je skupina písní s nejvíce stálou melodií a textem, jedná se o delší, několika veršové písně, nachází se mezi nimi např. verše odkazující na Karpaty a verše s vojenskou tematikou, ty jsou novějšího původu, dále pak písně s obecně-polskou tematikou; **3. *pastoraliki*** – jedná se o písně svázané s vánočními a novoročními přáními; **4. *ślowiyńskie*** – tato skupina písní odkazuje na jazykový původ textu a z hudebního hlediska se jedná převážně o písně, které byly převzaty s vlnou změny politických hranic Oravy; **5. *pieśni*** – ty obsahují písně s religiózní tematikou.²¹³

²¹¹ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 8.

²¹² KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 7–9.

²¹³ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 8.

Celý sborník zahrnuje pouze skupinu písní z repertoáru *śpiywecki*, jedná se tedy o písně, na kterých byla postavena analýza této práce. Jak jsem již výše zmínila, repertoár těchto písní je ve sborníku podělen na část textovou a hudební. Je to dáno tím, že souvislost mezi textem písně a její melodií v případě těchto písní není pevně stanovena, je určeno pouze metrum písně a v neposlední řadě také tím faktem, že existuje mnohonásobně větší počet textů (více jak 600), než melodií oravských písní. Hudební část sborníku obsahuje jak texty písní, tak k nim určené notové záznamy, v této části se nachází 128 písní, ze kterých jsem čerpala během analýzy písní. Přesto se v této skupině objevují starší repertoáry, které měly striktně stanovenou melodii k danému textu.

Písně *śpiywecki* jsou ve sborníku rozděleny podle svého obsahu, hodně veršů je však možné zařadit do různých obsahových skupin, protože se tematika písní prolíná (např. v jedné písni zaznamenáme tematiku práce i rodinných vztahů nebo lásky a práce). *Śpiyweckiy* jsou členěny na písně **milostné a koketní** – celkem 161 písní, obsahují texty s tematikou lásky, námluv, častý je zde dialog páru; **svatební** – celkem 84 písní (ačkoliv jich bylo nasbíráno nespočet, do sborníku jich je zahrnuto jen pár a to ty, které se vyskytovaly u většiny umělců); **mravní** – obsahuje 157 písní, řadí se sem např. popis práce, sousedských vztahů, každodenní život, ukolébavky, společenská situace, nebo myslivectví; **žertovné** – 120 písní, ty měly převážně funkci posměšnou a zpívaly se rovněž během svateb; **o zpěvu, muzice a tanci** – 53 písní; **reflexní** – 29 písní, především s tematikou přírody, plynoucího času a vykonávané během toho práce.²¹⁴

Rovněž E. Mika zmiňuje ve své práci podíl písní na *Obrzędowe*, které byly zpívané nejčastěji během zasnub, svateb, během práce, atd. Tyto písně uvádí jako nejpočetnější mezi svým repertoárem.²¹⁵

5.3. Aktuálnost oravských lidových písní a nářečí v nich

Posledním tématem této kapitoly a celkově této práce je otázka aktuálnosti lidových písních a životnost nářečí v nich na území polské Horní Oravy. Jak sám Emil Mika píše v úvodu své publikace, cílem jeho terénní práce bylo zachytit stále více zanikající lidové písně a následně je uchovat v podobě sepsaných textů a melodií. Rovněž ho vedla k zachycení písní motivace faktu, že bude posléze možné porovnat písně Oravy s písněmi

²¹⁴ KAŚ; LEWANDOWSKA (2007), s. 8–9.

²¹⁵ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 8.

Spiše a Podhalí.²¹⁶ Jak lze vidět, již v meziválečné době, kdy E. Mika prováděl terénní sběr, přestávaly být písně tak běžným prvkem každodenního života Oravanů – „schodziły z pól i lasów do odosobnionych gdzies chat i wraz ze śmiercią starych ludzi ginęły i giną.“²¹⁷ Přesto počet získaných repertoárů dokládá, že se písně předávaly ústní formou přes generace a tím se Oravané snažili uchovávat vlastní kulturu.²¹⁸ Ani tradice Mikova sběru nebyla přerušena, v období druhé světové války následoval výzkum oravských písní muzikologa Adolfa Chybiňského, což bylo umocněno skutečností, že v roce 1939 zůstala celá Horní Orava připojena ke Slovenskému štátu. V důsledku toho byla oravská kultura a nářečí oživována i po druhé světové válce. Doložit to lze tím, že v padesátých letech Polským hudebním nakladatelstvím (*Polskie Wydawnictwo Muzyczne – PWM*) byl ve společném sborníku znovu vydán sběr písní E. Míky a studie A. Chybiňského, v rámci výzkumů polského hudebního folklóru. Právě Chybiński ve svém zájmu o oravskou lidovou hudbu a kulturu nepolevil, ani když se po válce stal profesorem Poznaňské univerzity. V sedmdesátých letech zas následoval sběr písní oravského rodáka Józefa Kaše, i tím můžeme dokumentovat touhu po zachycení oravské kultury předávané v písních. Skutečnost, že byl sborník vydán jako společná publikace s muzikoložkou Boženou Lewandowskou z Ústavu muzikologie Jagellonské univerzity v Krakově až v roce 2007, tedy třicet let po uplynutí terénních sběrů, je svědectvím o aktuálnosti zájmu o tento region, jeho nářečí a kulturu. V neposlední řadě stojí za zmínku archivní nahrávky tradičních oravských písní Horní Oravy, *Drzewie nuty orawskie*, které vznikly pod redakcí Jacka Jackowského a vyšly ve spolupráci Ústavu umění Polské akademie věd (*Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk*) a Muzea oravského etnografického parku (*Muzeum - Orawski Park Etnograficzny*).²¹⁹

Odborná dialektologická práce, tedy sběr materiálů, je samotnými dialektology chápán jako průzkum dané problematiky regionu, který je následně sepsán a „uzavřen“ do archivů, tedy doslovně archivován. Ovšem životnost lidové kultury a aktuálnost nářečí regionu mohou doložit jen samotní lokální uživatelé nářečí, a to vlastní iniciativou.

Samotní Oravané se podílí na životnosti nářečí a lokálního uvědomění tím, že nejen zakládají vlastní instituce a centra oravské lidové kultury, ale v současné době přenáší ambice prezentování své kultury i na nové komunikační kanály, tj. internetové stránky a

²¹⁶ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 7–8.

²¹⁷ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 7.

²¹⁸ MIKA; CHYBIŃSKI (1957), s. 8.

²¹⁹ <http://www.ispan.pl/pl/wydawnictwa/wydawnictwa-plytowe/drzewie-nuty-orawskie> [1. 8. 2020].

sociální síť.²²⁰ Jedná se o oficiální portály, které nejsou určeny jen jako informace o regionu pro turisty, ale hlavně pro samotné Oravany, což dokazují vyskytující se aktuální regionální zprávy. Tyto internetové stránky však prezentují oravskou kulturu a aktuální témata regionu v obecné polštině. Z komunikačních důvodů na internetu je to pochopitelné, protože se tím rozšiřuje okruh lidí, kteří můžou z daných portálů čerpat (aby prezentované kultura nalákala nejen Oravany, což je jedním z typických jevů současného regionalismu). Rovněž kdyby byly portály sepsány v nářečí, mohlo by to působit jako jakási exhibice. Kde se však dialekt udržuje, jsou právě lidové písně, jejichž životnost lze sledovat v existenci řady oravských folklorních souborů,²²¹ které lidové písně prezentují svými koncerty při svatbách a různých slavnostech.²²² Právě v tomto můžeme vidět jejich aktuálnost, protože se písně zpívají ve veřejném prostoru. Dokládá to rovněž řada nahrávek souborů, ať už záznamů z akcí či oficiálních nahrávek.

Z vlastního pozorování můžu uvést, že zpěv písní je mezi Oravany běžný zejména na svatbách, které jsou na Oravě (z důvodů silné pobožnosti regionu) samozřejmé a velmi okázalé, s velkým počtem hostů a běžně trvající po dobu dvou dnů. A ačkoliv se už v současné době oravské nářečí hodně mísí s obecnou polštinou, v písních stále přetrvává, a to i mezi nejmladší generací.

²²⁰ viz např.: *Polska Orawa* (dostupné z: <http://www.polskaorawa.pl/>); *Orawskie Centrum Kultury* (dostupné z: <http://www.ockorawa.pl/>); *Muzeum Orawski Park Etnograficzny Zubrzyca Górna* (dostupné z: <https://www.orawa.eu/>).

²²¹ Kapela *Iskierecki* – Zubrzyca Dolna; Kapela *Hajduki* – Zubrzyca Dolna; Soubor několika škol *Małe Podhale*; Soubor *Skalniok* – Zubrzyca Górna; Soubor *Rombań* – Chyžne.

²²² Např. se jedná o festival *Święto Borówki* (svátek borůvek) uskutečňující se každé léto v Zubřici Horní na půdě Muzea oravského etnografického parku. Festival se každoročně pořádá na konci července, v období konce borůvkové sezóny (<http://www.orawa.eu/component/eventbooking/wydarzenia/xvi-swieto-borowki?Itemid=157>) [1. 8. 2020].

Závěr

Region Oravy, který se dnes rozkládá na území dvou států – Polska a Slovenska, obzvlášť pak Orava na polské straně, byl v první kapitole představen se svým specifickým nářečím na pozadí polských dialektů. Cílem práce však nebyl podrobný výzkum polské dialektologie, uvedla jsem spíše základní fakta o polských nářečních typech, na základě čehož jsem následně vymezila nářečí oravské. Jedná se o vstupní kapitolu, která čtenáře zasvětila do nářeční kultury, jež je hlavním tématem celé následující práce.

Následující kapitolu jsem ještě věnovala metodám lingvistické práce. Od dialektologie jsem se přesunula ke kognitivní lingvistice a k otázce, jaké by mohlo být znázornění jazykového obrazu světa na příkladu nářečí. Právě dlouholetá tradice polské kognitivní lingvistiky mi nabídla inspiraci, jak její metody uplatnit ve výzkumu nářeční kultury. Jazykový obraz světa v nářečích může být totiž klíčem k pochopení samotného regionu a daného společenství, v jehož každodenním životě je nářečí dodnes viditelné. V poslední době se někteří polští dialektologové přiklánějí k tematickému uspořádání dialektologických slovníků, jejichž výhodou je, že odkazují ke kulturnímu lexikonu a dovedou lépe představit kulturní dědictví regionu. Vedle dialektologických slovníků jsou významným zdrojem přehledu regionální kultury různé amatérské texty nebo právě písně, uměleckou tvář nářečí totiž nejlépe ukazuje folklór. To jsem následně představila na analýzách oravských písňových textů.

Ve třetí kapitole jsem ukázala, že v procesu národní identifikace se začala Orava přibližovat polskému národnímu hnutí teprve před první světovou válkou, mimo jiné také proto, že v dané situaci nabízelo účinnější nástroj obhájit si vlastní lokální identitu před šířící se slovakizací (především ze strany římsko-katolických kněží). Je možné interpretovat to dokonce jako projev horalské lidové kultury vůči hierarchickému systému církve. Tento proces po první světové válce přirozeně pokračoval. Zde je potřeba zvážit fakt, že otázka budoucnosti regionu a hranic Slovenska v rámci Československa nebyla v prvních týdnech existence státu jistá, zatímco fungování polských národních komitétů v Krakově pracovalo přesvědčivěji a bylo zahájeno dříve než v listopadu 1918. Rozdělení kompaktního regionu bylo ve výsledku provedeno shora a z hlediska sdílení lidové kultury a lokální identity se nejednalo o přirozenou cestu. Každá z obou částí Oravy (polská i slovenská) pak byla vystavena určitému národnímu „nálepkování“, na němž se podíleli vědci polští, slovenští a

dokonce i čeští, když označovali prvky oravského nářečí jako původem polské nebo slovenské.

Ve výzkumu obsahů nářeční kultury v písních jsem se věnovala pouze polské části Oravy a snažila jsem se přitom zhodnotit, jak se lidová kultura podílí na přiznávání a potvrzování vlastní lokální identity. Tuto lokální identitu Oravanů jsem představila na základě dvou sborníků, *Pieśni orawskie* od Emila Miky a *Pieśni z Orawy* od autorů Józefa Kaše a Bożeny Lewandowské. Výčtem písní jsem chtěla ukázat, jaké motivy a prvky jsou v písních frekventované. Kapitulu jsem rozdělila podle témat, které se v písních objevují nejčastěji a tím nejvíce vypovídají o regionu a mentalitě oravského společenství. Mnou představený rozbor písní ukazuje jen ty nejčastější a nejzákladnější prvky, které se v písních objevují, jedná se tedy pouze o obecné nastínění oravské lokální identity. Na písně se lze dívat ze spousty úhlů pohledů. Práce by mohla zacházet do větších detailů, např. zajímavá by byla analýza písní podle jednotlivých vsí a lokalit Horní Oravy, porovnávání melodiky a rytmiky písní, nebo např. z lingvistického pohledu výskyt sloves pohybu či deminutiv, jedná se ale o velmi obsáhlá témata, která stojí za zpracování v nějaké samostatné práci. Neposledně musím zmínit, že jsem ke každé popsané tematice vypisovala buď samotné názvy písní a jejich části úryvků, ve kterých se daný motiv nachází, nebo jsem u písní pouze odkazovala na píseň v daném sborníku. Podkapitola o barvách jako jediná obsahuje u všech popsaných barev vždy název a úryvek písně, a to z toho důvodu, že tematika barev je jedním z tradičních témat výzkumu polské kognitivní lingvistiky, což dává možnost komparace významu barev v obecné polštině a polských nářečích. Dalším důvodem je skutečnost, že popis barev se v písních vždy vyskytoval ve spojení s jiným motivem.

V poslední kapitole si kladu otázky, čím vším lze doložit životnost oravského nářečí. Pomocí lidových písní a nářečí se Oravané chránili vůči vnějším faktorům, které na ně doléhaly ze strany uherské státní správy, slovenského i polského národního hnutí. Autoři sborníků a sběratelé lidové kultury neprováděli pouze dokumentaci nářečí, ale zároveň se sami podíleli na ožívování oravské kultury. Samotné sborníky tím, že byly vydány tiskem, napomohly a dodnes napomáhají tomuto ožívování. Při analýze lidových písní je potřeba vzít v úvahu, že sborníky zachycují převážně venkovskou lidovou kulturu, což je charakteristické právě pro region Horní Oravy na polské straně; zatímco na slovenské Oravě se nachází i řada měst a městeček. Navzdory všem předpovědím o ústupu a stírání nářečí z každodenní komunikace, uvádím řadu dokladů o roli nářečí pro lokální identitu. V průběhu 20. století se význam oravského nářečí na Horní Oravě opakovaně potvrzoval: hájení vlastní

identity vůči propagovanému polskému státnímu občanství v meziválečném období; obrana regionu proti násilné slovakizaci v období Slovenského štátu (to dokládá tehdejší badatelská činnost A. Chybiňského); znovuvydání sborníku E. Miky spolu s publikováním práce A. Chybiňského v době PRL; a konečně rostoucí zájem o regionalismus od devadesátých let. O životnosti lokální kultury nerozhoduje jen míra aktivního používání nářečí, ale rovněž existence samotných kulturních akcí na území regionu, aktivita místních institucí, spolků a souborů, které lidové písně předávají dál.

Budování lokální identity není založeno jen na čistě jazykové funkci oravského nářečí, ale rovněž v nasazení Oravanů organizovat místní slavnosti, jarmarky a investovat do lidové kultury má pro ně rozměr socializační i ekonomický.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

KAŚ, Józef; LEWANDOWSKA, Bożena: *Pieśni z Orawy*. Kraków 2007.

MACHAY, Ferdynand: *Moja droga do Polski (pamiętnik)*. Kraków 1938.

MIKA, Emil: *Pieśni Orawskie*. Lipnica Wielka 1934.

MIKA, Emil; CHYBIŃSKI, Adolf: *Materiały do Polskiej Muzyki Ludowej. Pieśni Orawskie*. Kraków, Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1957.

Literatura

BIELOVODSKÝ, Andrej: *Severné hranice Slovenska*. Bratislava 1946.

DEJNA, Karol: *Dialekty polskie*. Wrocław 1973.

DOBROWOLSKI, Kazimierz: *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*. Lvov 1930.

GOETEL, Walery: *Spisz, Orawa i ziemia Czadecka*. Kraków 1939.

GOTÓWKA, Agnieszka: *Przydatność amatorskich słowników gwarowych do badań leksyki góralskiej w aspekcie kulturowym*. In: *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, red. D. K. Rembiszewska. Warszawa-Lomża 2016, s. 31–38.

HANDKE, Kwiryna: *Terytorialne odmiany polszczyzny*. In: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński. Wrocław 1993, s. 191–207.

CHWALBA, Andrzej: *Historia Polski 1795–1918*. Kraków 2001.

JELÍNEK, Petr: *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava 2009.

JÓNA, Eugen: *Václav Vážný a jeho práce o slovenčine*. In: *Naše řeč*, 1953, roč. 36, č. 3–4, s. 80–87.

KAMIŃSKI, Marek K.: *Konflikt Polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa 2001.

KARAŚ, Mieczysław: *Polskie dialekty Orawy, Cz. I. Fonetyka i fonologia*. Kraków 1965.

KAŚ, Józef: Gwara orawska (cit. podług: <https://www.etnozagroda.pl/gorale-orawscy/gwara-orawska> [cit. dne 20. 7. 2020]).

KAŚ, Józef: *Słownik gwary orawskiej*. Kraków 2011.

LIŚKIEWICZ, Małgorzata: *Zapomniane Kresy. Gazdowie w Paryżu*. In: *Moja Orawa*, 4/2018, s. 4–8.

MELNIKOVA, Marta: *Formowanie severnych hranic Slovenska v 20. storočí*. In: *Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku*, red. E. Orlof. Rzeszów 1999, s. 147–156.

NEBESKÁ, Iva: *Kognitivní lingvistika*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, (cit. podług: https://www.czechency.org/slovník/KOGNITIVNÍ_LINGVISTIKA [cit. dne 26. 7. 2020]).

ROSZKOWSKI, Jerzy M.: *Zapomniane Kresy. Spisz, Orawa i Czadeckie w świadomości i działaniach Polaków 1895–1925*. Nowy Targ 2011.

SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Zofia: *Kultura regionalna w zwierciadle języka. O koncepcji słownika gwarowo-kulturowego Kujaw*. In: *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, red. D. K. Rembiszewska. Warszawa-Lomża 2016, s. 223–234.

SEMKOWICZ, Władysław: *Kiedy i skąd przyszli Polacy na Orawę*. In: *Ziemia*, 1931, t. 16, s. 144–152.

Słownik języka polskiego, PWN (cit. podług: <https://sjp.pwn.pl/slovníki/siwy.html> [cit. dne 30. 7. 2020]).

TOKARSKI, Ryszard: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin 2004.

TRAJDOS, Tadeusz M.: *Dzieje Górnej Orawy*. In: *Almanach Karpacki Płaj*, 2018, t. 55, s. 164–181.

URBAŃCZYK, Stanisław (red.): *Encyklopedie języka polskiego*. Ossolineum 1991.

URBAŃCZYK, Stanisław: *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa 1972.

VAŇKOVÁ, Irena: *Jazykový obraz světa*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* (cit. podług: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA [cit. dne 29. 7. 2020]).

VAŇKOVÁ, Irena: *Kognitivně-kulturní inspirace z Polska*. In: *Slovo a slovesnost*, 3/1999, roč. 60 (cit. podle: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3849> [cit. dne 23. 7. 2020]).

VAŇKOVÁ, Irena: *O kognitivní lingvistice a otvírání*. In: *Čeština doma a ve světě*, 1 a 2/2003, roč. 11, s. 4–6.

WIERZBICKA, Anna: *Język – umysł – kultura*. Warszawa 1999.

ZAGÓRSKI, Zygmunt: *Profesor Zenon Sobierajski 9 VI 1917 – 11 IV 2007*. In: *Slavia Occidentalis*. 2008, t. 65, s. 7–10.

Internetové zdroje a portály

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php> [cit. dne 16. 7. 2020]

<http://www.ispan.pl/pl/wydawnictwa/wydawnictwa-plytowe/drzewie-nuty-orawskie> [cit. dne 1. 8. 2020]

<http://www.orawa.eu/component/eventbooking/wydarzenia/xvi-swieto-borowki?Itemid=157> [cit. dne 1. 8. 2020]

Muzeum Orawski Park Etnograficzny Zubrzyca Górna (dostupné z: <https://www.orawa.eu/>) [cit. dne 1. 8. 2020]

Orawskie Centrum Kultury (dostupné z: <http://www.ockorawa.pl/>) [cit. dne 1. 8. 2020]

Polska Orawa (dostupné z: <http://www.polskaorawa.pl/>) [cit. dne 1. 8. 2020]